

VILNIAUS UNIVERSITETO TEISĖS FAKULTETAS
TARPTAUTINĖS IR ES TEISĖS KATEDRA

Neakivaizdinio skyriaus IV kurso (4 metų studijų)

Tarptautinės teisės atšakos
studentės Lauros Šiupšinskienės

MAGISTRO DARBAS

Užsienio teisės taikymas Lietuvos teismuose: teorija ir praktika

Vadovė: asist. Radvilė Čiricaite

Recenzentė: doc.dr. Dalia Foigt

Vilnius, 2007

Turinys

Įžanga	2
1. Užsienio teisės ir teisės taikymo samprata.....	4
1.1. Užsienio teisės samprata.....	4
1.2. Užsienio teisės taikymo samprata.....	9
2. Užsienio teisės taikymas Lietuvos teismuose.....	18
2.1 Užsienio teisės taikymo teisiniai pagrindai.....	18
2.1.1. Užsienio teisės taikymas tarptautinės sutarties pagrindu.....	18
2.1.2. Užsienio teisės taikymas įstatymų pagrindu.....	19
2.1.3. Užsienio teisės taikymas šalių susitarimo pagrindu.....	26
2.2 Užsienio teisės turinio nustatymas.....	32
2.2.1. Užsienio teisės taikymas teismo iniciatyva (<i>ex officio</i>).....	33
2.2.2. Užsienio teisės taikymas šalių iniciatyva.....	35
2.3 Užsienio teisės taikymo apribojimai.....	38
2.3.1. Atsisakymas taikyti užsienio teisę remiantis viešosios tvarkos doktrina....	39
2.3.2. Atsisakymas taikyti užsienio teisę remiantis imperatyviomis įstatymų normomis.....	45
2.3.3. Atsisakymas taikyti užsienio teisę remiantis bylos sąsajumo išlyga.....	49
Išvados	51
Santrauka.....	52
Summary.....	53
Literatūra.....	54

Ižanga

Po Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo Lietuva tapo tarptautinės bendrijos nare bei tarptautinių sutarčių tarptautinės privatinės teisės srityse dalyve, grindžiančia savo santykius su užsienio valstybėmis visuotinai pripažintais tarptautinės privatinės teisės principais ir normomis.

Plečiantis tarptautiniam ekonominiam, kultūriniam, techniniam, moksliniam bei kitokiam bendradarbiavimui, sparčiai vystantis tarptautinei prekybai, didėjant gyventojų migracijai daugėja ir teisinių santykių bei teisinių ginčų, kuriems būdingas vadinamasis tarptautinis, arba užsienio, elementas, t.y. tokių atvejų, kai teisinis santykis ar teisinis ginčas peržengia vienos valstybės ribas ir įgyja vienokių ar kitokių sąsajų ne su vienos, o su dviem ar daugiau valstybių teisės sistemomis.

Kilus ginčui, kuris turi tam tikrą užsienio elementą, ginčo šalims pirmiausia tenka atsakyti į klausimą, į kurios valstybės teismą reikia kreiptis, norint jį išspręsti. Savo ruožtu teismui tenka nustatyti, kurios valstybės teisė yra taikytina ginčo šalių santykiams, t.y. tenka išspręsti dviem ar daugiau skirtingų teisės sistemų koliziją, remiantis tarptautinės privatinės teisės normomis.

Tarptautinės privatinės teisės dalykai Lietuvos teisės praktikoje ir doktrinoje yra palyginti naujas reiškinys. Iki 1990 metų, gyvenant faktiškai izoliuotoje visuomenėje, ryšiai su užsieniu buvo labai riboti. Nebuvo ne tik praktinio, bet ir teorinio poreikio gilintis, analizuoti bei išsamiai reglamentuoti privačius santykius su užsienio elementu.

Pagrindinis tarptautinės privatinės teisės tikslas yra užtikrinti, kad subjektinės teisės, įgytos pagal vienos valstybės teisę, būtų pripažįstamos ir ginamos užsienio valstybėse. Tarptautinės teisės tikslas tarptautinės privatinės teisės srityje gali būti įgyvendintas tik tuo atveju, jeigu tarptautinių sutarčių nuostatos ir normos bus vienodai aiškinamos ir taikomos valstybių – tų sutarčių dalyvių – teismų praktikoje. Todėl tarptautinių sutarčių nuostatų taikymas pasižymi tam tikra specifika. Nuo to, kaip Lietuvos teismai taikys Lietuvos tarptautinių sutarčių tarptautinės privatinės teisės srityje nuostatas, priklausys ir Lietuvos tolesnės integracijos į tarptautines ir regionines organizacijas įgyvendinimas.

Teisingo užsienio teisės taikymo teismų praktikoje aktualumą nulemia ne tik anksčiau išvardintos priežastys, bet ir tai, kad iki 1990 m. Lietuvos teismai su tokia problema praktiškai nesusidurdavo, todėl teismų praktika nėra gausi ir nusistovėjusi. Nors

Lietuvos teismuose kasmet daugėja bylų, turinčių užsienio elementą, teisėjams spręsti tokias bylas nėra paprasta dėl daugelio priežasčių. Visų pirma, trūksta ne tik praktinės patirties, bet ir teorinių žinių. Iki šiol Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra parengęs tik teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalgą, paremtą 1964 m. Civilinio kodekso ¹(toliau – CK), galiojusio iki 2001 m. liepos 1 d., normomis. Teismų praktikos apibendrintos apžvalgos dėl užsienio teisės taikymo teismuose, paremtos 2001 m. CK² nuostatomis, Lietuvos Aukščiausiasis teismas nėra parengęs. Antra, Lietuvos tarptautinė privatinė teisė ir jos doktrina yra palyginti nauja ir vis dar kuriasi. Be to, teisės aktai, reglamentuojantys užsienio teisės taikymą ne visada atspindi naujausių tarptautinės privatinės teisės derinimo ir vienodinimo laimėjimų, nėra pakankamai išsamūs.

Šio darbo tyrimo objektą iš esmės apibūdina temos pavadinimas – tai užsienio teisės taikymo Lietuvos teismuose teoriniai ir praktiniai aspektai. Detaliau nagrinėjamos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, kaip kasacinės instancijos, Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijų nutartys, kuriose yra išanalizuoti tiek pirmosios instancijos, tiek apeliacinės instancijos teismų sprendimai, vienaip ar kitaip susiję su užsienio teisės taikymu, išryškinant dažniausiai kylančius probleminius aspektus. Kadangi teismų praktika šiose srityje negausi, todėl darbe neapsiribojama tik teismų praktikoje pasireiškusiais užsienio teisės taikymo aspektais, tačiau siekiant nuoseklumo ir darant prielaidą, kad teismų praktika šioje srityje neišvengiamai bus gausesnė, aptariami ir tie klausimai, kurie galėtų kilti teismų praktikoje netolimoje ateityje arba be kurių išaiškinimo nustatytųjų problemų analizė nebūtų pakankamai aiški.

Nagrinėjant užsienio teisės taikymo teisinius pagrindus, užsienio teisės turinio nustatymo pareigą bei užsienio teisės taikymo apribojimus, buvo taikomi teisėtyros, analizės bei loginis-sisteminis metodai. Loginis-sisteminis metodas taikytas aiškinantis Lietuvos Respublikos teisės aktų, reglamentuojančių užsienio teisės taikymo turinį, darant apibendrinimus, išvadas. Apibendrinimų ir išvadų teisingumui bei patikimumui didelę reikšmę turėjo kompleksinis šių metodų taikymas.

Pagrindiniai tyrimo šaltiniai yra Lietuvos Respublikos teisės aktai, tarptautinės sutartys, mokslininkų darbai bei teismų praktika.

¹ Valstybės žinios. 1964, Nr.19-138.

² Valstybės žinios. 2000, Nr.74-2262.

1. Užsienio teisės ir teisės taikymo samprata

1.1. Užsienio teisės samprata

Plėtojantis valstybių bendradarbiavimui ir Lietuvai vis labiau integruojantis į tarptautinę erdvę, privatiniai santykiai vis dažniau pasižymi eksteritorialumu, o Lietuvos teismai vis dažniau yra priversti taikyti užsienio teisę.

Kai teismas sprendžia bylą, kurioje juridinis faktas, įvykis ar sandoris glaudžiai siejasi su užsienio valstybės teisine sistema, pradeda veikti tarptautinės privatinės teisės normos³.

Tarptautinės privatinės teisės požiūriu sąvoka „užsienio teisė“ reiškia bet kurią kitą funkcionuojančią teisės sistemą, išskyrus bylą nagrinėjančio teismo vietos (*lex fori*) valstybės teisę⁴.

Privatinė teisė reglamentuoja labai įvairius santykius: šeimos, nuosavybės, prievolinius ir t.t. Jeigu šie santykiai susiklosto vienos valstybės viduje, jų reglamentavimo šaltinis yra valstybės vidaus, arba nacionalinė teisė.

Tarptautiniams privatiniam santykiams būdingas tam tikras dvilypumas – tarptautinis (užsienio) elementas, kai santykiai išeina už vienos valstybės ribų, ir privatinis santykių elementas. Tarptautinėje privatinėje teisėje sąvokai „valstybė“ yra priskiriama teisinė, o ne politinė prasmė. Šiuo atveju valstybė yra apibrėžiama ne kaip bendrija, susidedanti iš teritorijos ir gyventojų, pavaldžių organizuotai politinei valdžiai, o kaip teritorija, kurios gyventojų santykius reglamentuoja ta pati teisinė sistema. Pavyzdžiui, kiekviena JAV valstija, turinti savitą teisinę sistemą, tarptautinės privatinės teisės požiūriu yra traktuojama kaip atskira valstybė⁵.

Teisiniam santykiui būdingą užsienio, arba tarptautinį, elementą gali lemti įvairios priežastys:

- santykio subjektas (santykio subjektai gali būti skirtingų valstybių fiziniai ar juridiniai asmenys, pvz., Lietuvos įmonė perka produkciją iš Vokietijos įmonės);
- santykio objektas (santykio objektas gali būti užsienio valstybėje, pvz., Lietuvos pilietis turi nekilnojamojo turto Olandijoje),

³ Норт Ч. Международное частное право. Москва, 1982. P. 20.

⁴ Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Vilnius: Justitia, 1996. P. 31.

⁵ Brown. I. Conflict of Laws. London, 2001. P. 7-8.

- juridinio fakto, dėl kurio atsirado, pasikeitė ar baigėsi tas teisinis santykis, įvykimas užsienio valstybėje (pvz., Lietuvos piliečio, atostogavusio Turkijoje, mirtis);
- būtinumas nustatyti asmens nacionalinę priklausomybę siekiant išsiaiškinti jo teisumą ir veiksnumą (pvz., Danijos piliečiui norint susituokti su Lietuvos piliete Lietuvoje);
- aplinkybė, kad kai kuriuos proceso veiksmus gali tekti atlikti užsienio valstybėje, nors byla nagrinėjama Lietuvos teisme (pvz., gali prireikti įteikti teismo šaukimą užsienio valstybėje esančiam Lietuvos piliečiui ir pan.);
- užsienio valstybėje priimtų teismo ar arbitražo sprendimų vykdymas Lietuvoje (jeigu užsienio valstybėje priimtą teismo ar arbitražo sprendimą tenka vykdyti Lietuvoje, kyla klausimas, kokioms sąlygoms esant tai galima padaryti).

Būtina pabrėžti, jog žodžiai „užsienio“ ar „tarptautinis“ reiškia ne šaltinį, o teisinio reguliavimo dalyką⁶.

Atsiradęs užsienio elementas nepakeičia teisinio santykio esmės – tas santykis ir toliau lieka civilinis, darbo, šeimos ar kitoks privatinės teisės reglamentuojamas santykis. Tačiau užsienio elementas teisiniam santykiui suteikia tam tikro savitumo, pasireiškiančio būtinumu atsakyti į papildomą klausimą, t.y. išsiaiškinti, ar šį santykį turi reguliuoti vienos ar daugiau valstybių teisė, o jeigu vienos, tai kurios būtent.

Be to, nustatčius, kad turi būti taikoma užsienio valstybės teisė, iškyla klausimas ar reikia vadovautis tiek užsienio valstybės materialiosios teisės, tiek jos tarptautinės privatinės teisės normomis ar išimtinai tik materialiosios teisės normomis. Pagal CK 1.10 str., nuoroda į užsienio teisę aprėpia visas teisės normas, taikytinas bylos faktams pagal tą teisę. Be to, CK nustato, kad tais atvejais, kai sandorio šalys yra pasirinkusios užsienio teisę, nuoroda į taikytiną užsienio teisę reiškia nuorodą į atitinkamos valstybės vidaus materialiąją teisę, o ne į jos tarptautinę privatinę teisę (kolizines normas).

Kas yra laikoma taikytinos materialiosios teisės šaltiniais, reikia nustatyti remiantis ne Lietuvos, o atitinkamos užsienio valstybės teise. Atitinkamai į šią sąvoką neįeina proceso teisė, nes teismas bylą turi nagrinėti pagal savo valstybės, t.y. nacionalinę, proceso teisę. Tačiau ar teisės norma yra priskirtina prie materialiosios ar proceso teisės, reikia nustatyti pagal Lietuvos teisę⁷.

⁶ Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Vilnius: Justitia, 1996. P.15.

⁷ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras I // Vilnius: Justitia, 2001. P. 88-89

Teisės norma, esanti užsienio valstybės materialiosios teisės dalis, taikoma neatsižvelgiant į tai, kad, pagal tam tikros užsienio valstybės teisę, ji laikoma ne privatinės, o viešosios teisės dalimi. Pavyzdžiui, Prancūzijos teisės normos, reglamentuojančios sutartis, kurių viena iš šalių yra valstybė, laikomos administracinės, o ne civilinės teisės normomis⁸. Tačiau ši aplinkybė netrukdo jų taikyti, jeigu ginčo santykiui turi būti taikoma būtent tos užsienio valstybės materialioji teisė.

CK 1.10 str. sąvoka „užsienio teisė“ detalizuojama dar vienu aspektu: nustačius, kad ginčą reikia spręsti pagal atitinkamos užsienio valstybės teisę, reikia vadovautis tos užsienio valstybės metarialiaja teise, suprantant ją siaurai, t.y. tik kaip teisės normas, kurios tiesiogiai reglamentuoja teisinį santykį. Savo ruožtu sąvoka „užsienio teisė“ neapima užsienio valstybės tarptautinės privatinės teisės (kolizinių normų). Tokia CK nuostata leidžia išvengti gražinimo (*renvoi*). Pavyzdžiui, nustačius, kad ginčo santykiui turi būti taikoma Latvijos teisė, būtina taikyti jos materialiosios teisės normas, o ne kolizines normas, kurios galbūt nurodytų grįžti į Lietuvos arba trečiosios valstybės teisę.

Sąvoka „užsienio teisė“ yra problematiška dar ir dėl kitų priežasčių. Problema kyla tuomet, kai vienos valstybės teritorijoje galioja kelios teisės sistemos, kurių koegzistavimą lemia valstybės teritorinis sutvarkymas ar kitos istorinės priežastys. Kai valstybės teritorijoje yra kelios skirtingos teisės sistemos, nuoroda į užsienio teisę gali reikšti arba nuorodą į kurią nors vieną teisės sistemą, arba į visai valstybei bendras teisės normas. Pavyzdžiui, nustačius, kad reikia taikyti JAV teisę, būtina išsiaiškinti, ar ginčo santykį reglamentuoja JAV federalinės ar valstijų teisė bei kurios būtent JAV valstijos teisę reikia taikyti⁹. Šios vidaus kolizijos yra sprendžiamos ne pagal Lietuvos, o pagal atitinkamos užsienio valstybės teisės nustatytus kriterijus (CK 1.10 str. 4 d.).

Pagal CK 1.10 straipsnio ketvirtąją dalį, jeigu užsienio valstybės, kurios teisė, pagal šio kodekso normas, turi būti taikoma, konkrečiose teritorijos dalyse galioja skirtingos teisės sistemos, tai nuoroda į taikytiną užsienio teisę reiškia nuorodą į atitinkamos teritorijos teisės sistemą, nustatomą pagal užsienio valstybės teisės nustatytus kriterijus. Pagal to paties straipsnio penktąją dalį, jeigu užsienio valstybėje, kurios teisė, pagal šio kodekso normas, turi būti taikoma, yra kelios teisės sistemos, taikomos skirtingų kategorijų asmenims, tai taikytina teisės sistema nustatoma pagal tos valstybės teisės nustatytus kriterijus. Taigi nustačius, kad būtina taikyti konkrečios valstybės, turinčios

⁸ Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Vilnius: Justitia, 1996. P. 62

⁹ Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas. Vilnius: Justitia, 2001. P. 33.

kelias teisės sistemas, teisę, konkrečią teisės sistemą reikės nustatyti ne pagal Lietuvos teisę, o pagal tos užsienio valstybės kolizines normas. Pavyzdžiui, nustačius, kad būtina taikyti JAV valstijų, o ne federalinę teisę, atitinkamą JAV valstiją, kurios teisės normas reikės taikyti, teks nustatyti pagal JAV teisės kolizines normas. Tačiau jeigu atitinkamos užsienio valstybės teisė nenumatytų kriterijų, pagal kuriuos turėtų būti nustatoma konkreti iš kelių toje valstybėje galiojančių teisės sistemų, taikytiną teisės sistemą turėtų nustatyti pats bylą nagrinėjantis teismas, taikydamas glaudžiausio ryšio doktriną, t. y. teisės normas tos teisės sistemos, su kuria nagrinėjama byla yra glaudžiausiai susijusi (CK 1.10 str. 6 d.). Šis ryšys nustatomas vadovaujantis įvairiais kriterijais, pavyzdžiui, atsižvelgiant į sutarties sudarymo, vykdymo vietą, turto, esančio ginčo objektu, buvimo vietą, šalių nuolatinę gyvenamąją vietą, šalių verslo vietą ar pilietybę ir t.t.¹⁰

Be to pasaulyje yra valstybių, kur kelios skirtingos teisės sistemos galioja ne tik teritoriniu, bet ir teisės tradicijos ar religiniu principu, t.y. skirtingos teisės sistemos gali būti taikomos skirtingoms tos pačios valstybės gyventojų grupėms, atsižvelgiant į jų išpažįtamą religiją. Pavyzdžiui, kai kuriose Rytų valstybėse (Libane, Izraelyje ir pan.) skirtingos teisės sistemos taikomos žydams, krikščionims ir musulmonams. Sprendžiant tokią tarpasmeninę koliziją, reikia nustatyti, kokiai kategorijai priklauso teisinio santykio šalis, ir tik paskui spręsti, kurią teisės sistemą taikyti.

Sąvokos „užsienio teisė“ taip pat nederėtų apriboti tik atitinkamos užsienio valstybės statutine teisė. Nustatyti, kad šalių santykiams būtina taikyti užsienio valstybės teisę, reiškia, jog tos teisės turinį privalu atskleisti remiantis visais toje užsienio valstybėje pripažįstamais teisės šaltiniais: pozityviąja teise, teismų praktika, teisės doktrina ir t.t. Neretai užsienio valstybės įstatymo tekstas nėra pakankamas teisingai išspręsti bylą. Be įstatymo teksto, analizuotina ir įstatymo aiškinimo bei taikymo praktika¹¹. Pavyzdžiui, konkreti užsienio valstybės teisės norma, priimta prieš šimtą ar daugiau metų, teismų praktikoje gali būti aiškinama ir taikoma visiškai kitaip, negu būtų galima spręsti iš jos lingvistinio teksto - atsižvelgiant į pasikeitusias socialines, ekonomines sąlygas jos taikymo sritis gali būti labai išplėsta, arba atvirkščiai, - susiaurinta. Tai reiškia, kad, nežinant užsienio valstybės teismų praktikos ir teisės doktrinos ir aklai remiantis vien įstatymo tekstu, galima suklysti. Taigi sąvoka „užsienio teisė“ apima tiek pirminius (tiesioginius), tiek antrinius (netiesioginius) teisės šaltinius.

¹⁰ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras I // Vilnius: Justitia, 2001. P. 89-90.

¹¹ Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas. Vilnius: Justitia, 2001. P. 35.

CK 1.10 str. 6 d. taip pat nurodo atvejus, kai taikytina užsienio teisė nenumato kriterijų, kuriais remiantis iš kelių valstybėje galiojančių teisės sistemų būtų galima nustatyti tą, kurios normas būtina taikyti ginčo santykiui. Tokiu atveju taikoma glaudžiausio ryšio doktrina, t.y. normos tos teisės sistemos, su kuria byla yra glaudžiausiai susijusi. Šis ryšys nustatomas vadovaujantis įvairiais kriterijais: atsižvelgiant į sutarties sudarymo ar vykdymo vietą, turto buvimo vietą, šalių nuolatinę gyvenamąją vietą, pilietybę ir t.t.

Taip pat reikia atkreipti dėmesį, kad sąvoka „užsienio teisė“ kartais neturėtų būti suprantama tik kaip užsienio valstybės civilinė teisė. Nors tarptautinės privatinės teisės požiūriu gali kilti tik kelių valstybių privatinės teisės sistemų kolizija, tačiau nuoroda į užsienio teisę gali reikšti, jog teismui teks taikyti ne tik atitinkamos užsienio valstybės civilinę (privatinę), bet ir viešąją teisę. Šitaip yra todėl, kad taikytinos teisės nustatymas neretai siejamas su aplinkybėmis, kurios yra viešosios teisės reguliavimo dalykas, pavyzdžiui, asmens pilietybė. Kita vertus, ne visose valstybėse požiūris į viešąją ir privatinę teisę vienodas. Vienur atitinkamas santykis reguliuojamas privatinės, o kitur - viešosios teisės normų. Pavyzdžiui, daugumoje Europos valstybių santykiai, susiję su žalos, padarytos neteisėtais valstybės institucijų ar pareigūnų veiksmais, laikomi civiliniais teisiniais santykiais ir juos reguliuoja civilinė teisė. Tačiau Prancūzijoje šie santykiai laikomi viešosios teisės reguliavimo dalyku¹². Taigi teismui gali tekti taikyti ir užsienio valstybės viešosios teisės normas, reguliuojančias atitinkamai pilietybės, valiutos, muitų režimo, valstybės civilinės atsakomybės ir kitus klausimus. Todėl negalima atsisakyti taikyti užsienio valstybės teisės normos motyvuojant vien tuo, kad ji, pagal užsienio valstybės teisę, arba *lex fori*, laikytina viešosios, o ne privatinės teisės dalimi. Pavyzdžiui, CK 1.10 straipsnio antrojoje dalyje nustatyta, kad teisės norma, esanti užsienio valstybės materialiosios teisės dalis, taikoma neatsižvelgiant į tai, kad pagal tam tikros užsienio valstybės teisę, ji laikoma ne privatinės, o viešosios teisės dalimi. Kai kurių valstybių teisės normos, reglamentuojančios sutartis, kurių viena iš šalių yra valstybė, laikomos administracinės, o ne civilinės teisės normomis. Tačiau ši aplinkybė netrukdo jų taikyti, jeigu ginčo santykiui turi būti taikoma būtent tos šalies materialioji teisė.

Tarptautinio komercinio sandorio šalys, sudarydamos sutartį, gali susitarti, kad jų santykiams bus taikoma ne konkrečios valstybės teisė, o *lex mercatoria*, pavyzdžiui, UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principai. Šalių autonomijos principas leidžia

¹² Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas. Vilnius: Justitia, 2001. P. 35.

joms sudaryti tokį susitarimą, todėl teismas ar arbitražas ši šalių susitarimą turėtų gerbti. Vadinasi, šiuo atveju sąvoka „užsienio teisė“ reikš ne konkrečios valstybės nacionalinę (vidaus) teisę, o papročius, valstybės neapčiuotas taisykles, kurias pasirinko šalys. Be abejo, šalių autonomijos principas nėra absoliutus, todėl UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų kaip taikytinos teisės, pasirinkimas nereiškia, kad nebus taikomos imperatyvios *lex fori* arba trečiosios valstybės teisės normos.

1.2. Užsienio teisės taikymo samprata

Kai dviejų ar daugiau valstybių materialioji teisė pretenduoja reguliuoti ginčo santykį, kyla kolizijos problema. Kolizinė problema – tai taikytinos teisės teisiniame santykiui pasirinkimo problema, kai tą santykį reguliuoti pretenduoja kelios teisės sistemos¹³. Kolizijos sprendimas reiškia, kad teismas nustato, kurios iš kelių valstybių teisę reikia taikyti. Taigi iš kelių galimų taikyti teisės sistemų reikia išrinkti vieną. Vadinasi, išspręsti kolizinį klausimą reiškia nustatyti teisę, taikytiną ginčo santykiui, susijusiam su keliomis teisės sistemomis.

Taikytiną teisę būtina pasirinkti ne savavališkai, o remiantis tam tikrais kriterijais. Todėl teisėje būtina tam tikra nuoroda, kuri orientuotų teismą į konkrečios valstybės teisę ir šitaip ginčo santykis būtų lokalizuotas, t. y. siejamas su kuria nors nacionalinės teisės sistema. Taikytina teisė nustatoma taikant kolizinės normas, t. y. tam tikrus kriterijus, nustatytus šiose normose, kuriais vadovaujantis ginčo santykis susiejamas su konkrečios valstybės teisė¹⁴.

Pažymėtina, jog tarptautinėje privatinėje teisėje kolizinių normų funkcija apsiriboja nuoroda į tam tikrą teisinę sistemą, jos nesprenžia teisinio santykio, sukėlusio ginčą¹⁵.

Kolizinę normą nuo kitų skiria tai, jog ji nenumato teisinio santykio subjektų teisių ir pareigų. Taigi ji teisinio santykio tiesiogiai nereguliuoja. Vadovaujantis kolizinę normą tegalima išsiaiškinti materialiosios teisės sistemą, pagal kurios materialiąją teisę ir bus nustatomos teisinio santykio subjektų teisės ir pareigos. Tačiau kolizinė norma, nurodydama, kurios valstybės teisę reikia taikyti, teisinį santykį reguliuoja netiesiogiai. Tačiau kartais kolizinę ir materialiąją normą atriboti nėra paprasta. Pavyzdžiui, CK 1.25

¹³ Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas. Vilnius: Justitia, 2001. P. 95.

¹⁴ Богуславский М. Международное частное право. Москва, 1998. P. 77.

¹⁵ Норт Ч. Международное частное право. Москва, 1982. P. 24.

straipsnio antroji dalis, kur nurodyta, kokiais atvejais Lietuvos civilinės metrikacijos įstaigos registruoja santuoką, kartų yra ir kolizinė, ir materialioji norma. Viena vertus, ji apibrėžia civilinės metrikacijos įstaigų kompetenciją, kita vertus, nustato, kokiais atvejais santuoka bus sudaroma pagal Lietuvos teisę.

Valstybė, nustatydamą kolizinės normas, taip pat vadovaujasi tam tikrais principais. Šie principai turi sudaryti sąlygas tarptautiniam bendradarbiavimui ir jį skatinti bei užtikrinti veiksmingą teisių ir teisėtų interesų apsaugą. Valstybė, nustatydamą kolizijų sprendimo principus, taiko įvairius kriterijus, todėl šie principai skirtingose valstybėse gali būti nevienodi. Pavyzdžiui, vienoje valstybėse teisė, taikoma fizinio asmens teisiniam statusui, nustatoma pagal pilietybės kriterijų, kitose - pagal nuolatinės gyvenamosios vietos kriterijų¹⁶. Taigi atsakymas į klausimą, kurios valstybės teisė bus taikoma, priklauso dar ir nuo to, kurios valstybės teismas nagrinės bylą, nes jis visada taiko savo valstybės kolizinės normas.

Nustatyti taikytiną teisę sunku ir dėl to, kad neįmanoma sukurti taisyklės kiekvienai kolizinei gyvenimo situacijai. Kaip ir materialiojoje, tarptautinėje privatinėje teisėje taip pat yra tam tikros bendrosios taisyklės. Pavyzdžiui, įtvirtinama taisyklė, kad sutartiniams santykiams taikoma valstybės, su kuria sutartinis santykis labiausiai susijęs, teisė. Tačiau tokie aptakūs ir nekonkretūs kriterijai sukelia papildomų problemų, nes tenka aiškinti patį kriterijų. Pavyzdžiui, tenka nustatyti papildomus požymius, kad būtų galima atsakyti, su kuria valstybe teisinis santykis labiausiai susijęs.

Lex fori - teismo teisės taikyti vietos teisę - principas neužtikrintų sąžiningumo principo, būtų nusižengta tarptautinio mandagumo doktrinai. Kolizijos problema paprastai sprendžiama kolizinių normų pagalba. Jos nurodo, kokios valstybės teisę reikia taikyti tam tikro ginčo santykiui. Kolizinių normų paskirtis – išspręsti kolizijos problemą ir atrasti tą teisinę sistemą, kuri labiausiai atitinka ginčo santykį ar yra glaudžiausiai su juo susijusi. Kolizinė norma tik nukreipia į taikytiną teisę. Ginčo esmė sprendžiama pagal tą teisę, kurią nurodo kolizinės normos, t.y. ji pati nesprenžia šios problemos, o tik daro nuorodą į atitinkamą teisės sistemą.

Kolizinė norma – tai vidaus ar tarptautinėje teisėje įtvirtinta taisyklė, kuria vadovaujantis nustatoma konkrečios valstybės teisė, taikytina santykiui, turinčiam užsienio elementą. Pvz.: pagal CK 1.24 str. susitarimui tuoktis taikoma teisė nustatoma pagal šalių gyvenamosios vietos teisę.

¹⁶ Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas. Vilnius: Justitia, 2001. P. 96.

Aiškinti ir taikyti teisės normas yra sudėtinga. Kolizinės normos taikomos ir aiškinamos vadovaujantis bendrosiomis teisės aiškinimo ir taikymo taisyklėmis. Tačiau kartu šis procesas pasižymi tam tikra specifika. Kolizinių normų aiškinimo ir taikymo ypatumus lemia pačių kolizinių normų specifika. Pagrindinė jos priežastis yra ta, kad šios normos taikomos santykiams, turintiems užsienio (tarptautinį) elementą. Todėl taikant kolizinės normas dažnai tenka spręsti problemas, kurių nekyla taikant teisės normas santykiui, neturinčiam užsienio (tarptautinio) elemento. Pavyzdžiui, sprendamas ginčas dėl sutuoktinių bendrosios jungtinės nuosavybės padalijimo, teismas taikys CK trečiosios knygos normas. Tačiau kai tokiam ginčui būdingas užsienio elementas, tam tikriems šio santykio aspektams teismui gali tekti taikyti net kelių valstybių teisę. Pavyzdžiui, teismui pirmiausiai gali prireikti spręsti vadinamąjį šalutinį klausimą - ar santuoka galioja. Paskui jam gali tekti spręsti kvalifikavimo problemą, t. y. kokį turtą laikyti kilnojamuoju, o kokį - nekilnojamuoju; kokias teisės normas laikyti materialiosios, o kokias - proceso teisės normomis ir t.t. Net ir nustatčius taikytiną teisę, teismui reikės atsakyti į klausimą, ar nėra priežasčių, dėl kurių užsienio teisės konkrečioje byloje negalima taikyti.

Prieš taikant kolizinę normą, teismui tenka išspręsti visą eilę preliminarių klausimų. Nuo to, kaip pavyks išspręsti šiuos preliminarius klausimus, priklausys ne tik užsienio teisės taikymo rezultatas apskritai, bet ir užsienio teisės taikymo ribos. Visos šios aplinkybės rodo, kad kolizinės normos ne tik nukreipia į tam tikrą teisinę sistemą, bet ir atlieka svarbų vaidmenį teisinio reguliavimo mechanizme, kuris parodo visuomeninių santykių su užsienio elementu ypatybes¹⁷.

Tarptautinės privatinės teisės teorija pagrindinėmis problemomis, susijusiomis su kolizinių normų taikymu, pripažįsta šiuos preliminarius klausimus:

- a) kvalifikavimą;
- b) šalutinę problemą;
- c) išskaidymą;
- d) gražinimą (renvoi);
- e) atsisakymą taikyti užsienio teisę.

Kvalifikavimas – tai teisinis fakto įvertinimas ir jo priskyrimas prie vieno ar kito teisės instituto ar teisės šakos reguliuojamos srities. Su kvalifikavimo klausimu yra

¹⁷ Баратянц Н. Р. Международное частное право - современные проблемы. Москва, 1994. Р. 148.

tiesiogiai susijusi ir materialiosios bei procesinės teisės atribojimo problema, o taikytinos teisės klausimas gali kilti tik kai kalbama apie materialiąją teisę¹⁸.

Skirtingų teisės sistemų normos yra susistemintos pagal skirtingas teises kategorijas, tokias kaip paveldėjimas, sandoriai, deliktai ir pan. Kol teisėjas, sprendžiantis bylą, turinčią užsienio elementą, nenustatys, kokiai kategorijai priskirtinas sprendžiamas klausimas, jis negalės priimti teisingo sprendimo, nes nežinos, kokią normą nagrinėjamam klausimui reikia taikyti¹⁹. Taigi, teismas, siekdamas tinkamai parinkti kolizinę normą, kuria vadovaudamasi jis nustatys teisiniam santykiui taikytiną teisę, pirmiausiai turi išsiaiškinti, apie kokį teisinį santykį kalbama. Minėta, kad vienas iš sudėtinių kolizinės normos elementų yra jos apimtis, t. y. teisinis santykis, kuriam ji taikoma. Kadangi skirtingiems santykiams galioja skirtingos kolizinės taisyklės, tinkamas kolizinės normos taikymas pirmiausiai siejamas su ginčo santykio teisinės prigimties išsiaiškinimu, t. y. privalu nustatyti, kokie civiliniai teisiniai santykiai sieja šalis: sutartiniai, deliktiniai, paveldėjimo, nuosavybės ir panašiai. Pavyzdžiui, išsiaiškinus, kad šalis sieja sutartiniai santykiai, taikytiną teisę reikėtų nustatyti pagal CK 1.37 straipsnyje įtvirtintas taisykles. Tačiau jeigu šalis sieja nesutartiniai santykiai, ši norma negali būti taikoma, o atitinkamai reikės taikyti CK 1.43 ar 1.54 straipsnius. Taigi kolizinės normos parinkimas labai priklauso nuo teisingo jos apimties nustatymo, o šis - nuo to, kaip teisinis santykis bus teisiškai vertinamas, t. y. kvalifikuojamas.

CK kvalifikavimo problemos sprendimo nereguliuoja. Tai gali reikšti, kad įstatymų leidėjas, specialiai neapardamas kvalifikavimo problemos, pripažino, jog visada būtina kvalifikuoti pagal Lietuvos teisę. Tačiau vargu ar tokia išvada būtų teisinga. Atsakant į šį klausimą būtina turėti omenyje ne tik tarptautinės privatinės teisės specifiką, bet ir būtinumą užtikrinti tarptautinį bendradarbiavimą. Todėl kvalifikavimo klausimus būtina spręsti atsižvelgiant į kitų valstybių patirtį, t. y. vadovaujantis lyginamuoju metodu.

Su kvalifikavimo klausimu tiesiogiai susijusi ir materialiosios bei proceso teisės atribojimo problema. Taikytinos teisės klausimas gali kilti tik kai kalbama apie materialiąją teisę. Kadangi proceso teisė iš dalies yra viešosios teisės dalis, vadovaujantis valstybės suverenumo principu, visus procesinius bylos nagrinėjimo klausimus būtina spręsti pagal teismo vietos valstybės proceso teisę (*lex fori*). Kiekvienoje valstybėje yra daromas skirtumas tarp materialiosios ir proceso teisės. Tačiau ne visada atribojama pagal

¹⁸ Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas. Vilnius: Justitia, 2001. P. 108.

¹⁹ Норт Ч. Международное частное право. Москва, 1982. P. 33.

tuos pačius kriterijus. Todėl gali būti, kad, pagal teismo vietos valstybės teisę, tam tikra teisės norma ar teisės institutas yra proceso teisės dalis, o pagal užsienio valstybės teisę, - materialiosios teisės dalis.

Praktikoje teisėjams ne visuomet lengvai pavyksta nustatyti, kuri teisės norma yra materialiosios, o kuri - proceso teisės dalis, nes teisės doktrinoje nėra aiškiai nubrėžtos linijos tarp materialiosios ir proceso teisės normų, kurią galima būtų apibrėžti remiantis logika²⁰. Norint atskirti šias normas, reikia vadovautis ne tik Lietuvoje pripažįstamais materialiosios ir proceso teisės atribojimo kriterijais, bet ir atsižvelgti į tarptautinės privatinės teisės pobūdį bei tikslus. Kaip minėta, pagrindinis tarptautinės privatinės teisės tikslas - užtikrinti, kad subjektinės teisės, įgytos pagal vienos valstybės teisę, būtų pripažįstamos ir ginamos užsienio valstybėse. Todėl negalima atsisakyti taikyti užsienio valstybės teisės motyvuojant vien tuo, kad, pagal Lietuvos teisę, atitinkama norma yra ne materialiosios, o proceso teisės norma.

CK materialiosios ir proceso teisės atribojimo problemos nesprenžia. Taigi tai palikta teismų praktikai ir teisės doktrinai.

Kolizinė norma taikymo požiūriu apima tik tam tikrą konkretų santykį. Tačiau teisinis santykis paprastai nėra izoliuotas. Atvirkščiai, neretai jis yra glaudžiai susijęs su kitais santykiais. Tokiais atvejais yra skiriamas pagrindinis teisinis santykis, o su juo susiję teisiniai santykiai vadinami šalutiniais, arba pagalbiniais. Todėl su pagrindiniu santykiu susiję klausimai lieka už kolizinės normos reguliavimo ribų. Pavyzdžiui, kolizinė norma, nustatydamą, kokia teisė turi būti taikoma sutuoktinių nuosavybės teisiniams santykiams (CK 1.28 str.), reglamentuoja tik šiuos santykius, preziumuodama, kad santuoka galioja. Akivaizdu, kad šią normą galima taikyti tik tada, kai santuoka galioja. Tačiau iki nusprendžiant, ar ši norma apskritai gali būti taikoma, gali tekti atsakyti į vadinamąjį atsitiktinį, preliminarų, arba šalutinį klausimą, t. y. ar santuoka galioja. Vadinasi, norint išspręsti klausimus, susijusius su pagrindiniu santykiu (paveldėjimo, civilinės atsakomybės ir t.t.), reikia išspręsti ir pagalbinio, šalutinio santykio klausimą (santuokos, ištuokos, testamentas, sutarties galiojimo ir pan.).

Kartais praktikoje teisėjai susiduria su problema nustatant, kuris santykis yra pagrindinis, o kuris šalutinis. Nuo atsakymo į šį klausimą gali priklausyti ir bylos baigtis. Doktrinoje nėra vieningo atsakymo, kaip spręsti šią problemą. Vieni mokslininkai šalutinio

²⁰ Brown. I. Conflict of Laws. London, 2001. P. 36.

santykio klausimą siūlo spręsti remiantis teismo vietos valstybės, kiti – užsienio valstybės teise, tretieji siūlo tai daryti ne mechaniniu būdu, priklausomai nuo bylos esmės²¹.

Šalutinis, arba preliminarus, klausimas kyla tada, kai yra visos trys tokios sąlygos:

- a) pagrindinis, pavyzdžiui, paveldėjimo, santykis, turi užsienio elementą (pvz., palikėjas yra užsienio valstybės pilietis), t. y. jis nėra grynai vidaus santykis, ir todėl kyla teisės, taikytinos pagrindiniam santykiui, nustatymo klausimas;
- b) su pagrindiniu santykiu yra susijęs kitas santykis, kuris, pagal tarptautinę privatinę teisę, gali būti savarankiškas santykis, tad gali būti tai komos savarankiškos kolizinės normos (pvz., šeimos santykis, sutartinis santykis ir pan.);
- c) su pagrindiniu santykiu susijusiam santykiui taikomos savarankiškos kolizinės normos numato kitą taikytiną teisę nei kolizinės normos, taikomos pagrindiniam santykiui, pavyzdžiui, pagal pagrindiniam - paveldėjimo - santykiui taikomas kolizinės normos, paveldėjimo santykiui reikia taikyti turto buvimo vietos valstybės teisę, o su pagrindiniu susijusiam šeimos santykiui - palikėjų o nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės ar kitos valstybės, kuri nesutampa su turto buvimo vieta, teisę.

Su šalutinės problemos sprendimu glaudžiai susijęs kitas svarbus klausimas, kuris tarptautinės privatinės teisės teorijoje vadinamas išskaidymu. Teisinis santykis paprastai turi keletą elementų, pavyzdžiui, sutarties forma, sutarties turinys, sutarties šalys ir panašiai. Be to, neretai teisinis santykis pereina keletą stadijų: atsiradimo, pasikeitimo, pasibaigimo. Analizuojant ginčo santykį gali paaiškėti, kad konkretiems šio santykio elementams ar jos stadijoms gali tekti taikyti skirtingas kolizinės normas. Tokia situacija vadinama išskaidymu²². Pavyzdžiui, sutartis sudaryta tarp Lietuvos ir Švedijos įmonių. Šalys taikytinos teisės nepasirinko. Vėliau tarp šalių kilo ginčas dėl sutarties vykdymo ir galiojimo. Šiuo atveju yra trys skirtingos kolizinės normos, taikytinos skirtingiems šio santykio elementams. Pagal CK 1.19 straipsnį, šalių teisinis statusas (teisnumas, valdymo organų kompetencija sudaryti sandorius ir t.t.) nustatomas vadovaujantis kiekvienos įmonės įsteigimo vietos valstybės teise, t. y. atitinkamai Lietuvos ir Švedijos teise. Pagal CK 1.37 straipsnio ketvirtąją dalį, iš sutarties išplaukiančios šalių teisės ir pareigos būtų nustatomos remiantis valstybės, su kuria sutartis yra labiausiai susijusi, teise. Sutarties

²¹ Brown. I. Conflict of Laws. London, 2001. P. 34.

²² Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas. Vilnius: Justitia, 2001. P. 118.

formai būtų taikoma sandorio sudarymo vietos valstybės, t. y. Lietuvos, teisė (CK 1.38 str.).

Teismas gali susidurti su situacija, kai į taikytinos teisės sampratą įtraukus ne tik užsienio valstybės materialiąją teisę, bet ir jos kolizines normas, pastarosios nurodo taikyti kitos valstybės teisę. Tokia situacija vadinama gražinimu (*renvoi*). Remiantis CK 1.10 str., nuoroda į taikytiną užsienio teisę reiškia nuorodą į atitinkamos valstybės vidaus materialiąją teisę, o ne į šios valstybės tarptautinę privatinę teisę, išskyrus numatytą išimtį – siekiant nustatyti asmens civilinį teisinį statusą. Taigi CK įtvirtina bendrąjį principą, kad *renvoi* nėra pripažįstamas.

Renvoi institutas atlieka svarbų vaidmenį, sprendžiant bylas, kuriose iškyla užsienio teisės taikymo klausimas. Jis suteikia teisėjui galimybę manipuluoti teise ir priimti tokį sprendimą byloje, kuris užtikrintų teisėtumo principo įgyvendinimą²³.

Renvoi problema kyla todėl, kad skirtingų valstybių tarptautinė privatinė teisė nevienodai sprendžia tuos pačius kolizinius klausimus. Pavyzdžiui, vienos valstybės kolizines normas asmens civilinio teisinio statuso nustatymą sieja su valstybės, kurios pilietis jis yra, teise, kitos -su asmens nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės teise²⁴.

Pasaulyje žinomi keli *renvoi* problemos sprendimo būdai. Pirma, valstybė savo vidaus teisėje gali nustatyti, kad taikytina, t. y. užsienio, teise ji pripažįsta tik užsienio valstybių materialiąją teisę, o ne jos kolizines normas. Tai reikštų, kad *renvoi* institutas apskritai nėra pripažįstamas nes į užsienio valstybės kolizines normas niekada nebus kreipiama dėmesio. Todėl visais atvejais bus taikoma užsienio valstybės materialioji teisė, o gražinimo klausimo apskritai nekils. Pavyzdžiui, tokios pozicijos laikosi Anglijos tarptautinė privatinė teisė.

Antra, galima pripažinti tik gražinimą į teismo vietos valstybės vidaus teisę, t. y. paprastą, arba vienašalį, *renvoi*. Tokiu atveju užsienio valstybės kolizinių normų bus paisoma tik tada, kai jos gražina į *lex fori* (toks šios problemos sprendimo variantas pripažįstamas Prancūzijoje ir kitose valstybėse).

Trečia, galima pripažinti gražinimą ne tik į *lex fori*, bet ir į trečiosios valstybės teisę. Tai vadinamoji dvigubo *renvoi* teorija, pagal kurią teismas užsienio teisę turi taikyti taip, kaip ją taikytų atitinkamos užsienio valstybės teismas. Šį principą galima taikyti tik jeigu yra pripažįstamas ir paprastas *renvoi*. Vadovaujantis šia doktrina, nurodyto pavyzdžio sprendimas atrodytų taip. Pagal Lietuvos Respublikos CK 1.62 straipsnio

²³ Brown. I. Conflict of Laws. London, 2001. P. 31.

²⁴ Brown. I. Conflict of Laws. London, 2001. P.6-7.

pirmąją dalį, reikia taikyti Prancūzijos teisę. Tačiau Prancūzijos teismas taikytų Lietuvos teisę, nes Prancūzijos tarptautinė privatinė teisė nurodo taikyti Lietuvos teisę. Kadangi Prancūzijos teisė pripažįsta *renvoi*, o Lietuvos kolizinės normos gražina į Prancūzijos teisę, Prancūzijos teismas taikytų Prancūzijos teisę. Todėl reikia elgtis taip, kaip elgtųsi Prancūzijos teismas, t. y. taikyti Prancūzijos teisę.

Pagal CK 1.10 straipsnio trečiąją dalį, nuoroda į taikytiną užsienio teisę reiškia nuorodą į atitinkamos valstybės vidaus materialiąją teisę, o ne į šios valstybės tarptautinę privatinę teisę, išskyrus šio kodekso numatytas išimtis. Taigi CK, į sąvoką „užsienio teisė“ įtraukdamas tik atitinkamos valstybės materialiąją teisę, įtvirtina bendrąjį principą, kad *renvoi* nepripažįstamas. Tačiau šis principas nėra absoliutus, nes minėta norma leidžia išimtis. Jos numatytos CK 1.14 straipsnyje. Jo pirmojoje dalyje sakoma, kad galimi gražinimas ar nuoroda į trečiosios valstybės teisę tik šio kodekso numatytais atvejais. Bene vienintelį tokį atvejį numato to paties straipsnio trečioji dalis, pagal kurią galima gražinti į Lietuvos teisę siekiant nustatyti asmens civilinį teisinį statusą.

Tačiau CK 1.14 straipsnio ketvirtojoje dalyje išakmiai nurodyta, kad *renvoi* netaikomas tais atvejais, kai taikytiną teisę yra pasirinkusios sandorio šalys, taip pat siekiant nustatyti teisę, taikytiną sandorio formai ir nesutartinėms prievolėms. Šiais atvejais į atitinkamos valstybės kolizines normas neturi būti atsižvelgiama.

Kai taikytina teisė nustatoma pagal tarptautinės sutarties kolizines taisykles, *renvoi* klausimas sprendžiamas remiantis tarptautinės sutarties nuostatomis (CK 1.14 str. 5 d.).

Tai, jog teisinis santykis turi užsienio elementą dar nereiškia, kad bus taikoma užsienio teisė. Įvairių valstybių teisėje yra imperatyvių teisės normų, be to, kiekviena valstybė turi tam tikras principines teisinio reglamentavimo nuostatas, pagrindžiančias jos funkcionavimo teisinį pagrindą bei identitetą²⁵. Atsisakymas taikyti užsienio teisę, t.y. tam tikras saugiklis, leidžiantis apsaugoti Lietuvos visuomeninę santvarką nuo mums nepriimtinių užsienio teisės nuostatų, yra įtvirtintas CK 1.11 str. Lietuvoje teismas turi atsisakyti taikyti užsienio teisę:

- a) jei užsienio teisės taikymas prieštarauja teismo vietos valstybės teisei (pvz. Konstitucijoje ar įstatymuose įtvirtintai viešėjai tvarkai);
- b) kuomet ginčo santykį reglamentuoja teismo vietos imperatyvios teisės normos ar trečios valstybės, su kuria labai susijęs tas santykis, imperatyvios normos;

²⁵ Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Vilnius: Justitia, 1996. P. 109-124.

c) kai ta byla apskritai nėra susijusi su ta teise, kuri turėtų būti taikoma pagal kolizines normas.

Atsižvelgti į užsienio valstybės teisę ir atitinkamais atvejais ją taikyti verčia kelios objektyvios priežastys. Pirmiausiai, kitų valstybių teisę taikyti skatina vis labiau besiplečiančio tarptautinio bendradarbiavimo poreikiai, tarptautiniai valstybių ir žmonių ryšiai. Verslininkui būtina garantuoti, kad jo teisės, įgytos pagal vienos valstybės teisę, bus pripažintos ir ginamos kitoje valstybėje, santuoką su užsienio piliečiu sudarančiam asmeniui turi būti garantuota, kad ši santuoka bus pripažįstama ir jos valstybėje, ir pan.

Antra, tam tikrais atvejais užsienio teisės taikymo reikalauja teisingumo principas. Besąlygiškas teismo vietos valstybės teisės (*lex fori*) taikymas gali reikšti neteisingumą. Pavyzdžiui, užsienio valstybėje sudarytos sutarties forma, atitinkdama jos sudarymo vietos valstybės teisės reikalavimus, gali neatitikti teismo vietos valstybės teisės reikalavimų. Tai reikštų, kad asmenys privalo laikytis ne tik savo valstybės teisės, bet ir visų kitų valstybių teisės reikalavimų, kas praktiškai yra neįgyvendinama, nes įvairių valstybių teisė tą patį klausimą gali reguliuoti skirtingai. Be to, neįmanoma gerai išmanyti visų pasaulio valstybių teisės.

Trečia, privatinėje teisėje teisinių santykių subjektai, remdamiesi sutarties laisvės principu, gali tarpusavio teises ir pareigas nustatyti tarpusavio susitarimais. Pavyzdžiui, Lietuvos ir Latvijos įmonės, sudarydamos pirkimo-pardavimo sutartį, gali joje numatyti, kad jų sutartiniams santykiams bus taikoma Latvijos teisė (CK 1.37.1 str.). Lietuvos teismas, ignoruodamas šį susitarimą ir taikydamas Lietuvos teisę, paneigtų visuotinai pripažįstamus šalių autonomijos ir dispozityvumo principus.

Būtinumą taikyti užsienio teisę gali lemti ir kiti visuotinai pripažinti tarptautinės teisės principai, kuriais grindžiami šiuolaikiniai valstybių tarpusavio santykiai: valstybių suverenios lygybės, taikaus ginčų sprendimo, nesikišimo į valstybių vidaus reikalus, abipusiškumo, pagarbos žmogaus teisėms ir kiti²⁶.

²⁶ Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Vilnius: Justitia, 1996. P. 125.

2. Užsienio teisės taikymas Lietuvos teismuose

2.1. Užsienio teisės taikymo pagrindai

CK 1.10 straipsnio 1 dalis nustato, kad civiliniams santykiams užsienio teisė taikoma, kai tai numato Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys, šalių susitarimai ar Lietuvos Respublikos įstatymai.

2.1.1. Užsienio teisės taikymas tarptautinės sutarties pagrindu

Remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 135 straipsniu, Lietuvos Respublika vadovaujasi visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis. Vienas iš visuotinai pripažintų tarptautinės teisės principų yra tarptautinės teisės prioriteto (viršenybės) prieš vidaus (nacionalinę) teisę principas, kuris reiškia, kad esant kolizijai tarp tarptautinės sutarties ir vidaus teisės nuostatų, turi būti taikomos tarptautinės sutarties nuostatos. Nors 1999 m. Lietuvos Respublikos Tarptautinių sutarčių įstatymo²⁷ 11 straipsnis šį principą įtvirtino tik ratifikuotų tarptautinių sutarčių atžvilgiu. Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 17 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių“ 7 straipsnio 4 dalies ir 12 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ išskyrė dvi tarptautinių sutarčių kategorijas: 1) ratifikuotas ir turinčias įstatymo galią ir 2) neratifikuotas, kurios turi atitikti įstatymus. Įsigaliojusių ratifikuotų tarptautinių sutarčių ir Lietuvos teisės aktų kolizijos klausimą Konstitucinis Teismas dar kartą nagrinėjo 2006 m. kovo 14 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymo, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimo Nr. 1608 „Dėl Statybų privačioje žemėje reglamento patvirtinimo“ patvirtinto Statybų privačioje žemėje reglamento nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymo, Lietuvos Respublikos žemės reformos įstatymo nuostatų“, kuriame Teismas pažymėjo, jog Lietuvos Respublika laikosi sava valia prisikimtų tarptautinių įsipareigojimų, gerbia visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus, kas suponuoja tai, kad tais atvejais, kai nacionaliniuose teisės aktuose nustatomas toks teisinis reguliavimas, kuris konkuruoja su nustatytoju tarptautinėje sutartyje, turi būti taikoma tarptautinės sutartis.

²⁷ Valstybės žinios. 1999, Nr. 60-1948.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat yra išaiškinęs, kad tarptautinės teisės viršenybės principas turi būti taikomas tiek ratifikuotų, tiek ir ratifikacijos nereikalaujančių tarptautinių sutarčių atžvilgiu²⁸. Šią išvadą patvirtina Lietuvos nacionalinės teisės galiojančios normos, nustatančios, kad esant neatitikimui ar prieštaravimui tarp tarptautinės sutarties nuostatų ir Lietuvos Respublikos įstatymų, turi būti taikomos galiojančios tarptautinės sutarties nuostatos, neatsižvelgiant į tai, ar ta sutartis ratifikuota, ar ji ratifikacijos nereikalauja. Tokios normos numatytos CK 1.13 straipsnio 1 dalyje, Civilinio proceso kodekso²⁹ (toliau – CPK) 606 straipsnio 2 dalyje, Prekybinės laivybos įstatymo³⁰ 5 straipsnio 3 dalyje bei kituose įstatymuose. Šią išvadą taip pat patvirtina 1969 m. Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės³¹, kurios dalyje yra ir Lietuva. Pagal jos 26-27 straipsnius, galiojanti tarptautinės sutartis yra privaloma Lietuvai ir turi būti sąžiningai vykdoma, todėl teismai privalo taikyti galiojančios tarptautinės sutarties nuostatas, nepaisant to, kad vidaus teisės nustato kitokias taisykles. Tokią išvadą atitinka ir Lietuvos teismų praktika.

Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2000 m. rugsėjo 4 d. kasacine tvarka išnagrinėjusi K. Greičiaus gamybinės įmonės kasacinį skundą³² dėl Šiaulių apygardos teismo 1999 m. gruodžio 22 d. nutarties ir Lietuvos apeliacinio teismo 2000 m. vasario 22 d. nutarties peržiūrėjimo civilinėje byloje nurodė, kad tarptautinių krovinių vežimą reguliuoja specialusis aktas - 1956 m. Tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvencija. Pagal tuo metu galiojusio CK 606 str. 1 d., jeigu Lietuvos Respublikos tarptautinėmis sutartimis nustatytos kitokios taisyklės negu tos, kurias numato Lietuvos Respublikos civiliniai įstatymai, tai taikomos tarptautinių sutarčių taisyklės. Vadinas, žemesnių instancijų teismai teisingai konstatavo, jog tarptautinio pervežimo teisiniams santykiams nacionalinė teisė gali būti taikoma tiek, kiek ji neprieštarauja tarptautiniams Lietuvos Respublikos susitarimams arba kiek tarptautinis susitarimas ginčo klausimo nereguliuoja.

Civilinėje byloje Nr. 3K-3-98/2001 Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, atmesdamas kasacinio skundo argumentus, kuriais akcentuotas nacionalinių įstatymų prioritetas prieš

²⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2000 m. gruodžio 21 d. nutarimu Nr.28 aprobuota Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga / Teismų praktika. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis, 2001, Nr. 14, p. 365.

²⁹ Valstybės žinios. 2002, Nr.36-1340.

³⁰ Valstybės žinios. 2000, Nr.75-2266.

³¹ Valstybės žinios. 2002, Nr.13-480.

³² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinė byla Nr. 3K-3-703/99.

Tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvencijos³³ nuostatas (toliau – CMR), nurodė, kad prisijungimas prie reiškia šalių (valstybių- konvencijos dalyvių) susitarimą ją taikyti. Esant kolizijai tarp nacionalinių įstatymų ir CMR konvencijos nuostatų, privalu remtis CMR konvencija.

Profesoriaus Vileno Vadapalo nuomone, turėtų būti panaikintos vidaus teisės normos, prieštaraujančios tarptautinės sutarties nuostatomis, nes net tada, jei nacionalinėje teisėje ir yra įtvirtintas tarptautinių sutarčių prioritetas nacionalinės teisės normų atžvilgiu, institucijos ir pareigūnai, taikantys teisės normas, iš inercijos gali klaidingai vadovautis vien tik nacionalinės teisės normomis dėl to, kad nacionalinėje teisėje dar nesusiformavo tinkama tarptautinių sutarčių taikymo praktika³⁴.

Pažymėtina, jog teismai vis dar ne visada taiko CMR konvenciją, nors pagal santykių pobūdį turėtų tai daryti. Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismas apeliacine tvarka išnagrino civilinę bylą, kurioje ieškovas V. Mažeikienė IĮ "Inter Viam" ir atsakovas "Motor Servis" pasirašė Krovinių vežimo automobiliais tarptautiniais maršrutais sutartį, pagal kurią atsakovas įsipareigojo nugabenti krovinį (margariną) iš Olandijos į Rusiją tiksliai vykdant CMR ir TIR konvencijų nuostatas. Vežėjas - "Motor Servis" įsipareigojo pristatyti krovinį, bet jį prarado. Ieškovas prašė išieškoti iš atsakovo už prarastą krovinį nuostolius. Vilniaus apygardos teismas ieškinį tenkino iš dalies, bet tenkindamas ieškinį vadovavosi ne CMR konvencijos, bet CK nuostatomis, nors reikėjo taikyti CMR konvenciją. Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, peržiūrėjusi bylą kasacine tvarka, palikdama iš esmės galioti teismo sprendimą, pasisakė dėl netinkamo materialinės teisės normų taikymo byloje ir padarė išvadą, kad, sprendžiant šį ginčą, turėjo būti taikoma CMR konvencija³⁵.

Kartais teismai taiko Konvenciją, bet nenurodo, kokia konkrečiai Konvencijos norma grindžia sprendimą, arba šalia Konvencijos atitinkamų straipsnių nurodo CK straipsnius, reglamentuojančius žalos atlyginimą³⁶.

Kalbant apie tarptautines sutartis kaip apie tarptautinės privatinės teisės šaltinį, minėtinos trys tarptautinių sutarčių rūšys.

Pirma, dvišalės tarptautinės sutartys dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, komercinėse ir šeimos bylose. Šios sutartys pasirašomos tarp dviejų (išskyrus

³³ Valstybės žinios. 1998, Nr.107-2932.

³⁴ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Vilnius: Eugrimas, 2006. P. 72-73.

³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinė byla Nr. 3K-3-427/99.

³⁶ Lietuvos teismų praktikos, taikant Ženevos 1956 m. Tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvencijos (CMR) normas, apžvalga, aprobuota Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2001 m. birželio 15 d. nutarimu Nr. 31. P. 6.

trišalę Lietuvos, Estijos ir Latvijos sutartį) valstybių ir jose ne tik nustatomos kolizinės normos, bet ir reguliuojami jurisdikcijos, teismo pavedimų siuntimo ir vykdymo, įrodymų rinkimo, teismų susižinojimo, teismo pranešimų, šaukimų ir kitų teismo dokumentų siuntimo ir įteikimo, teismų sprendimų pripažinimo klausimai. Taikytinos teisės ar kitoki klausimą, kurį reguliuoja dvišalė teisinės pagalbos sutartis, reikia spręsti pagal tarptautinės sutarties taisyklę, o ne pagal vidaus teisę. Pavyzdžiui, esant dvišalei tarptautinei teisinės pagalbos sutarčiai, kurioje sureguliuotas teisės, taikytinos paveldėjimo santykiams, klausimas, būtina taikyti atitinkamą dvišalės tarptautinės sutarties taisyklę, o ne CK 1.60-1.62 straipsnius.

Antra, tarptautinės privatinės teisės srities daugiašalės tarptautinės sutartys (konvencijos), nustatančios vienodas kolizines normas. Tokiu atveju teismas neturi taikyti vidaus (nacionalinės) teisės kolizinių normų. Pavyzdžiui, 1989 m. Tarptautinės turto gelbėjimo vandenyse konvencijos³⁷ 24 straipsnyje nurodyta, kad gelbėtojo teisės į palūkanas (papildomą kompensaciją) už bet kurį atlyginimą, priklausantį pagal šią konvenciją, nustatomos pagal valstybės, kurioje yra byla nagrinėjantis teismas, įstatymus, t. y. įtvirtintas *lex fori* principas. Taigi čia nustatyta vienoda kolizinė norma visoms valstybėms, kurios yra šios konvencijos dalyvės. Šiuo atveju teismui nereikės taikyti savo valstybės vidaus kolizinių normų, nes Konvencijos 24 straipsnyje sakoma, kad būtina taikyti teismo vietos valstybės teisę (*lex fori*).

Trečia, daugiašalės tarptautinės sutartys (konvencijos), pirmiausiai skirtos vienodinti privatinę materialiąją teisę, t.y. nustatančios vienodas materialiąsias normas, tiesiogiai reguliuojančias tam tikrus santykius.

Pavyzdžiui, į Vilniaus apygardos teismą kreipėsi Beecham Group p.l.c. (Jungtinė Karalystė) atstovas, nurodydamas, jog Valstybinis patentų biuras atmetė jo protestą I.Kalinin dėl prekių ženklo „Aqarelle“ registracijos pripažinimo negaliojančia. Anot ieškovo, jam priklausantis prekių ženklas „Aquafresh“, į kurį yra klaidinamai panašus atsakovo prekės ženklas, turi ankstesnio prioriteto teisę bei yra pripažintas plačiai žinomu Lietuvoje. Pirmosios instancijos teismas ieškinį patenkino, motyvuodamas tuo, kad lyginamieji prekių ženklai yra panašūs pagal bendrą suvokimo išpūdį. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija žemesnės instancijos teismo sprendimą panaikino ir ieškinį atmetė, pareikšdamas, jog lyginamuosius ženklus vertinant vartotojo požiūriu, esantys panašumai nesuklaidins. Apeliacinės instancijos teismas, šioje dalyje

³⁷ Valstybės žinios. 1999, Nr.61-1980.

naikindamas pirmosios instancijos teismo sprendimą, ir spręsdamas, jog ieškovui priklausantis ženklas “AQUAFRESH” (w.) (reg. Nr. 11211) negali būti pripažįstamas plačiai žinomu Lietuvos Respublikoje, ir neigdamas pirmosios instancijos teismo padarytas išvadas, tai motyvavo iš esmės tik vienu argumentu – jog kitais prekių ženklais pažymėtos dantų pastos (tokios kaip “Colgate”, “Blend-a-med”) yra žymiai plačiau žinomos negu pažymėtosios ieškovui priklausančiu ženklu, nors ir pripažindamas, jog ieškovui priklausančiu ženklu pažymėtos prekės Lietuvos vartotojui yra žinomos. Kasacinis teismas nutartyje³⁸ akcentavo, jog CK 1.13 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad tarptautinių sutarčių normos turi būti taikomos ir aiškinamos atsižvelgiant į jų tarptautinį pobūdį ir būtinumą užtikrinti vienodą jų aiškinimą bei taikymą. Taigi teismas šiuo atveju, nagrinėdamas klausimą dėl ieškovui priklausančio ženklo plataus žinomumo, *inter alia* turėjo atsižvelgti ir į Paryžiaus Sąjungos dėl pramoninės nuosavybės apsaugos Asamblėjos ir Pasaulinės intelektualinės nuosavybės apsaugos organizacijos (WIPO) Generalinės Asamblėjos 1999 m. priimtoje Bendroje rekomendacijoje dėl nuostatų, reglamentuojančių plačiai žinomų ženklų apsaugą išdėstytus išaiškinimus. Apeliacinės instancijos teismas ginčijamuoju sprendimu pažeidė Paryžiaus konvencijos 6bis straipsnio 1 dalyje įtvirtintas teisės normas, šis pažeidimas turi esminės reikšmės vienodam teisės aiškinimui ir taikymui ir galėjo turėti įtakos neteisėto sprendimo priėmimui.

Pažymėtina, kad vienodinama ne tik materialioji, bet ir proceso teisė. Todėl tarptautinių konvencijų, nustatančių vienodas taisykles, yra ir civilinio proceso bei arbitražo proceso teisėje. Pavyzdžiui, 1958 m. Niujorko konvencija dėl užsienio arbitražų sprendimų pripažinimo ir vykdymo³⁹ nustatė vienodas užsienio arbitražo sprendimų pripažinimo taisykles.

Konvencijos, vienodinančios materialiąją ar proceso teisę, yra tarptautinės privatinės teisės šaltinis trimis aspektais.

Pirma, neretai šiose konvencijose šalia materialiosios teisės normų yra ir kolizinių normų. Pavyzdžiui, 1989 m. Tarptautinės turto gelbėjimo vandenyse konvencijos⁴⁰ 24 straipsnyje nurodyta, kad gelbėtojo teisės į palūkanas (papildomą kompensaciją) už bet kurį atlyginimą, priklausantį pagal šią konvenciją, nustatomos pagal valstybės, kurioje yra bylą nagrinėjantis teismas, įstatymus, t. y. įtvirtinamas *lex fori* principas.

³⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinė byla Nr. 3K-3-1103/2003.

³⁹ Valstybės žinios. 1995, Nr. 10-208.

⁴⁰ Valstybės žinios. 1999, Nr.61-1977.

Antra, santykiui, pasižyminčiam užsienio (tarptautiniu) elementu, kurį vienodai reguliuoja tarptautinė konvencija, būtina taikyti jos nuostatas, o ne užsienio valstybės vidaus teisę, nustatomą pagal kolizines normas. Vadinasi, tokiu atveju taikytinos užsienio teisės klausimo apskritai nekyla, nes taikytina teisė yra atitinkama tarptautinė konvencija.

Trečia, neretai tarptautinės konvencijos normos nurodo, kad konvencija taikoma, jeigu tarptautinės privatinės teisės normos nustato, jog taikytina teisė yra valstybės, šios konvencijos dalyvės, teisė. Pavyzdžiui, 1980 m. Jungtinių Tautų Vienos konvencijos dėl tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo sutarčių 4 straipsnio pirmosios dalies „b“ punkte sakoma, kad šią konvenciją būtina taikyti, jeigu, pagal tarptautinės privatinės teisės normas, taikytina susitariančiosios valstybės teisė.

Būtų neteisinga manyti, kad sprendžiamas bylas, turinčias užsienio (tarptautinį) elementą, teismas turi taikyti tik tas tarptautines sutartis, kurių dalyvė yra Lietuva. Galimi atvejai, kai sprendžiant civilines bylas, turinčias užsienio (tarptautinį) elementą, Lietuvos teismams gali tekti taikyti ir tarptautines sutartis (konvencijas), kurių dalyvė Lietuva nėra. Tokie atvejai galimi tada, kai tarptautinė sutartis (konvencija), nustatanti vienodas privatinės teisės normas, numato, kad ji taikoma, kai bent viena iš bylos šalių yra valstybėje - tos tarptautinės sutarties (konvencijos) dalyvėje, o pagal kolizines normas, turi būti taikoma būtent valstybės - tos tarptautinės sutarties (konvencijos) dalyvės - teisė. Tokiu atveju tarptautinė sutartis (konvencija) yra ją ratifikavusios ar kitaip prie jos prisijungusios valstybės teisės sistemos sudedamoji dalis, todėl bylą nagrinėjantis teismas turi ją taikyti.

2.1.2. Užsienio teisės taikymas įstatymų pagrindu

Jau minėta, kad tarptautinės privatinės teisės yra Lietuvos nacionalinės teisės dalis, todėl didžiąją tarptautinės privatinės teisės šaltinių dalį sudaro nacionalinė statutinė teisė. Lietuvos tarptautinei privatinei teisei būdinga tai, kad kolizinės normos yra išdėstytos ne viename šaltinyje: CK (1.10-1.62 str.), CPK (145, 477-482 str.) bei įvairiuose įstatymuose (Prekybinės laivybos įstatymo⁴¹ 5 str., Komercinio arbitražo įstatymo⁴² 39-40 str. ir t.t.).

Nuoroda taikyti užsienio valstybės teisę taip pat gali būti Lietuvos tarptautinėje privatinėje teisėje, t.y. kolizinėse normose (CK 1.15-1.62 str.).

⁴¹ Valstybės žinios. 1996, Nr.101-2300.

⁴² Valstybės žinios. 1996, Nr. 39-961.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija kasacine tvarka išnagrinėjo bylą⁴³ pagal ieškovo Samir Saleh Al-Kilel kasacinį skundą dėl turto išreikalavimo iš svetimo neteisėto valdymo. Ieškovas kreipėsi į Mažeikių rajono apylinkės teismą pareikšdamas ieškinį, kuriame nurodė, kad naktį prie jo buto, esančio Vokietijoje, buvo pavogtas ieškovui nuosavybės teise priklausantis automobilis. Po kurio laiko šis automobilis buvo rastas Lietuvoje, įregistruotas VĮ „Regitra“ Lietuvos piliečio vardu. Mažeikių rajono apylinkės teismas ieškinį atmetė, motyvuodamas tuo, kad byloje nėra jokių įrodymų, patvirtinančių, kad atsakovas automobilį įsigijo nesąžiningai. Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija iš esmės pritarė apylinkės teismo argumentams. Kasacinis teismas tokią nutartį panaikino ir perdavė iš naujo nagrinėti apygardos teismui, nurodydamas, jog nuosavybės teisės atsiradimo ir pažeidimo faktai įvyko ne Lietuvoje, o Vokietijoje, todėl nuosavybės teisės ir kitos daiktinės teisės į šį nekilnojamąjį daiktą nustatomos pagal Vokietijos teisę, nes CK 1.48 straipsnio 1 dalis nurodo, kad nuosavybės teisė ir kitos daiktinės teisės į nekilnojamąjį ir kilnojamąjį daiktą nustatomos pagal valstybės, kurioje buvo tas daiktas jo teisinės padėties pasikeitimo metu, teisę. Teismai, atmesdami ieškovo ieškinį, į šį įstatymo reikalavimą neatsižvelgė ir jo netaikė.

Ši kolizinė norma yra identiška seniau galiojusiam CK įtvirtintai kolizijai, tačiau teismai, sprendami ginčą pagal tuo metu galiojusį CK, taip pat ne visuomet teisingai parinkdavo taikytiną materialinės teisės nuostatą. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos pilietė kreipėsi į Prienų rajono apylinkės teismą, nurodydama, kad Lenkijoje įsigijo automobilį, jį įregistravo Kaliningrado kelių policijoje, automobiliu važiuojant per Lietuvą į Minską buvo sustabdyta kelių policijos, kuri konfiskavo jos automobilinį. Išaiškėjo, jog minėtas automobilis, nuosavybės teise priklausęs Lenkijos piliečiui buvo pavogtas Lenkijoje. Kadangi automobilis buvo draustas Chelmo visuotinėje draudimo įstaigoje, nukentėjusiajam buvo išmokėtas žalos atlyginimas. Atlyginusi nusikaltimu padarytą žalą, draudimo įstaiga šalių susitarimu perėmė nuosavybės teises į šį automobilį. Paskelbus automobilio paiešką Interpolo kanalais, minėtas automobilis ir buvo sulaikytas bei konfiskuotas policijos pareigūnų. Pareiškėja teismo prašė pripažinti, jog automobilis iš jos paimtas neteisėtai ir įpareigoti policijos komisariatą jį gražinti pareiškėjai. Prienų rajono apylinkės teismas ieškovės ieškinį atmetė, motyvuodamas tuo, kad nukentėjusiajam Lenkijos piliečiui išmokėjus draudimo išmoką, automobilio nuosavybės teisės perėjo

⁴³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinė byla Nr. 3K-3-113/2004.

draudimo įstaigai, o iš rašytinės bylos medžiagos galima spręsti, kad ieškovė nėra sąžininga ginčo automobilio įgijėja bei teisėta jo valdytoja, todėl pripažinti jai nuosavybės teisę į automobilį nėra pagrindo. Kauno apygardos Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija ieškinį taip pat atmetė, nutartį pagrįsdama analogiškais argumentais. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija savo nutartyje⁴⁴ atkreipė dėmesį į tai, kad nagrinėjama byla susijusi su užsienio elementu. Iš bylos medžiagos taip pat matyti, kad automobilis buvo registruotas, o po to pavogtas Lenkijos Respublikoje, t.y. nuosavybės teisės atsiradimo ir nuosavybės teisės pažeidimo faktai įvyko ne Lietuvoje, o užsienio valstybėje. Todėl visų pirma būtina nustatyti, kurios valstybės daiktinė teisė turi būti taikoma ginčo santykiams. Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos dvišalė sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos, darbo ir baudžiamosiose bylose⁴⁵ neaptaria teisės, taikytinos nuosavybės teisei į kilnojamąjį daiktą ir jos gynimui, klausimų. Todėl taikytina teisė šiuo atveju turi būti nustatoma pagal tuo metu galiojusio CK nuostatą, jog nuosavybės teisė į turtą, kuriam privaloma valstybinė registracija, ir jos gynimas nustatomas pagal valstybės, kurioje tas turtas įregistruotas, įstatymus. Kilnojamojo daikto vagystė, t.y. neteisėtas veiksmas, ir to daikto perkėlimas į kitą valstybę negali pakeisti nei tokio daikto teisinio statuso, nei jo savininko teisių apimties. Kadangi automobilis iki jo vagystės buvo registruotas ir vėliau pavogtas Lenkijos Respublikoje, nuosavybės teisei į šį automobilį ir jos gynimui turi būti taikomas *lex rei sitae* principas, t.y. turi būti taikoma Lenkijos Respublikos teisė. Bylą nagrinėję teismai taikė ne tą materialinės teisės normą, kurią reikėjo taikyti.

Nors CK 1.19 straipsnio 1 dalis aiškiai įtvirtina kolizinę normą, jog užsienio juridinių asmenų civilinis teisnumas nustatomas pagal valstybės, kurioje šie juridiniai asmenys ar organizacijos įsteigti, teisę, nagrinėdami ginčus teismai ne visuomet ją taiko teisingai. Pavyzdžiui, ieškovas „Fish Global International AS“ kreipėsi į Panevėžio apygardos teismą su ieškiniu, nurodydamas, jog Klaipėdos muitinės sandėlyje Rusijos kompanijai buvo atkrauta žuvies produkcija. Sandoriui tarp ieškovo ir Rusijos kompanijos tarpininkavo atsakovas, kuris garantavo, kad už nupirktą produkciją bus sumokėta sutartinė kaina. Ieškovo atstovas pradėjęs reikšti pretenzijas dėl atsiskaitymo, atsakovas garantiniu raštu patvirtino savo skolą ir įsipareigojo ją padengti, tačiau prisiimtų įsipareigojimų neįvykdė. Panevėžio apygardos teismas ieškinį patenkino. Kasacinis

⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinė byla Nr. 3K-3-318/2000.

⁴⁵ Valstybės žinios. 1993, Nr.9-205.

teismas nutartyje⁴⁶ pažymėjo, jog šioje byloje ieškovu yra užsienio juridinis asmuo – „Global Fish International AS“, kurios buveinė yra Norvegijoje, o apygardos teismas priėmė nagrinėti ir tenkino ieškinį netyręs ir nenustatęs ieškovo civilinio teisnumo.

2.1.3. Užsienio teisės taikymas šalių susitarimo pagrindu

CK 1.37 straipsnio pirmojoje dalyje nustatyta, kad sutartinėms prievolėms taikoma prievolės šalių susitarimu pasirinkta teisė. Taigi ši norma įtvirtina vadinamąjį šalių autonomijos principą. Šalių autonomija yra sutarties šalių teisė pasirinkti savo sutarčiai taikytiną teisę. Sutarties šalių susitarimas dėl taikytinos teisės yra speciali sutarties sąlyga, vadinama išlyga dėl taikytinos teisės. Šalių teisė pasirinkti sutarčiai taikytiną teisę yra sudedamoji platesnės autonomijos, t. y. teisės pasirinkti ir taikytiną teisę, ir ginčų sprendimo būdą (teisminį ar arbitražo) bei vietą (šalių susitarimas dėl bylos teismo priklausymo), dalis.

Šalių autonomijos principas grindžiamas dviem idėjomis: pirma, sutarties laisvės principu (CK 6.156 str.) ir, antra, teisinio aiškumo ir ekonomiškumo principu. Sutarties laisvės principas, esantis ekonominio ir politinio liberalizmo teisinė išraiška, reiškia, kad valstybė sutarčių teisės normomis tik nustato ribas, tam tikrus imperatyvus, kurie būtini pačios valstybės ir sutarties silpnesnės šalies interesų apsaugai, ir šitaip siekia užkirsti kelią kitai šaliai piktnaudžiauti savo ekonomine galia. Visi kiti sutarčių teisės klausimai paliekami reglamentuoti pačioms šalims tarpusavio susitarimais.⁴⁷

Teisinis aiškumas ir ekonomiškumas reikalauja, kad šalys jau sudarydamos sutartį žinotų savo teises ir pareigas. Todėl jau tada svarbu apsispręsti, kokia teisė reglamentuos šalių tarpusavio santykius. Nepasirinkus sutarčiai taikytinos teisės, vėliau gali kilti neaiškumų ir nesutarimų dėl šalių tarpusavio teisių ir pareigų, todėl taikytinos teisės nepasirinkimas padidina tiek ginčų kilimo, tiek papildomų išlaidų riziką (pvz., paaiškėjus, kad sutarčiai turi būti taikoma užsienio valstybės teisė, gali tekti samdyti užsienio valstybės advokatą ir pan.). Šalys yra tiek laisvos ir autonomiškos, kiek tai leidžia teisė.

Jeigu šalių pasirinkta teisė aiškiai neatitinka protingumo reikalavimų, pavyzdžiui, jos pasirinko valstybės, kurioje vyrauja anarchija ir chaosas, teisę arba ekonomiškai atsilikusios valstybės teisę, kurioje apskritai nėra sutarčių teisės nuostatų, teismas gali konstatuoti, kad šalys pažeidė CK 1.5 straipsnyje įtvirtintus protingumo, sąžiningumo ir

⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinė byla Nr. 3K-3-477/2003.

⁴⁷ Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas. Vilnius: Justitia, 2001. P. 232.

teisingumo kriterijus, ir atsisakyti taikyti šalių pasirinktą teisę. Teismas, vadovaudamasis šia norma, taip pat gali atsisakyti taikyti šalių pasirinktą teisę, jeigu ji daro sutartį apskritai negaliojančią arba sukelia šalims arba vienai iš jų labai sunkių ir netikėtų, nenumatytų padarinių. Be abejo, teismas gali atsisakyti taikyti šalių pasirinktą teisę ar konkrečias jos nuostatas remdamasis viešosios tvarkos išlyga ir būtinumu taikyti *lex fori* ar trečiosios valstybės imperatyvias teisės normas.

Šalys, pasirinkdamos savo sutartinėms prievolėms taikyti užsienio teisę, kartu įsipareigoja paklusti ir visiems vėlesniems tos teisės pokyčiams. Daugumos valstybių tarptautinės privatinės teisės doktrina pripažįsta, kad šalių pasirinkimas reiškia, jog jos pasirinko galiojančią teisę, todėl šalims yra privalomi visi vėlesni tos teisės pokyčiai. Taigi nepripažįstama šalių teisė „išaldyti“ savo pasirinktą teisę⁴⁸.

Kaip ir bet kuris kitas susitarimas, šalių susitarimas dėl taikytinos teisės turi atitikti bendruosius sandoriams taikomus reikalavimus. Taigi toks susitarimas turi būti laisvas, savanoriškas, atitikti sąžiningumo (*bona fide*) kriterijus. Jeigu susitarimas dėl taikytinos teisės buvo pasiektas apgaule, prievarta, pažeidžiant sąžiningumo principą, teismas šalių pasirinktos teisės neturi taikyti. Šią aplinkybę ypač svarbu aiškintis tais atvejais, kai sutartis sudaryta prisijungimo būdu pagal standartines sutarties sąlygas, taip pat kai viena iš sutarties šalių yra vartotojas ar ekonomiškai silpnesnė. Tad labai svarbu nustatyti, kad pasirinkta sutarčiai taikytina teisė iš tikrųjų yra abiejų šalių realaus ir laisvo ketinimo rezultatas. Sutarties sąlyga dėl taikytinos teisės, įrašyta į sutartį vienos šalies iniciatyva, tinkamai neinformavus apie tai kitos šalies, laikytina netikėta (CK 6.186 str.) ir, pagal CK 6.188 straipsnį, pripažįstama nesąžininga.

Susitarimas dėl taikytinos teisės taip pat neturi būti neteisėtas pagal *lex fori* ir sudarytas siekiant išvengti imperatyvių normų taikymo ar prieštarauti *lex fori* valstybės viešajai tvarkai. Nustatęs, kad šalys pasirinko užsienio valstybės teisę tik siekdamas išvengti kitos valstybės imperatyvių teisės normų taikymo, teismas gali atsisakyti taikyti šalių pasirinktą teisę remdamasis viešosios tvarkos išlyga (CK 1.11 str. 1 d.).

CK 1.38 straipsnis nėra vienintelė norma, nustatanti sutartinėms prievolėms taikytiną teisę. Todėl kai kuriuos sutartinėms prievolėms taikytinos teisės klausimus būtina spręsti ne pagal šios, o pagal kitų CK normų nustatytas kolizines taisykles. Pavyzdžiui, sutartinės prievolės šalių teisnumas ir veiksnumas turi būti nustatomas pagal CK 1.1.15-1.16, 1.19 straipsnius; sutarties formai taikytina teisė - pagal 1.38 straipsnį; atstovavimo

⁴⁸ Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Vilnius: Justitia, 1996. P. 232-233.

santykiams taikytina teisė - pagal 1.40 straipsnį; reikalavimo perleidimui ir skolos perkėlimui taikytina teisė - pagal 1.42 straipsnį; nuosavybės teisės į pagal sutartį perleidžiamą daiktą įgijimo momentas - pagal 1.48 straipsnį; sutartiniams santykiams, susijusiems su čekiais ir vekseliais, taikytina teisė - pagal 1.56 straipsnį ir t.t.

Sutartinėms prievolėms taikytina teisė, nustatyta pagal CK 1.37 straipsnio pirmąją dalį, apima teisės normas, reglamentuojančias sutarties aiškinimą, jos vykdymą, sutarties šalių sutartinę civilinę atsakomybę, įskaitant nuostolių skaičiavimą, sutartinės prievolės pasibaigimą, ieškinio senatį, sutarties negaliojimo teisinius padarinius, sutarties įsigaliojimą, jos galiojimą formos požiūriu ir panašiai. Taigi kai kurių klausimų, susijusių su sutartine prievole, šalių pasirinkta teisė nereglementuoja, o šiems klausimams taikytina teisė nustatoma pagal kitokias kolizines taisykles. Pavyzdžiui, sutarties šalių teismus ir veiksmus bus nustatomi ne pagal jų pasirinktą teisę, o pagal teisę, nustatytą taikant CK 1.15-1.23 straipsnių kolizines taisykles. Sprendžiant dėl sutarties vykdymo būdo ir įvykdymo tinkamumo, papildomai būtina taikyti sutarties vykdymo vietos valstybės teisę.

Susitarimo dėl taikytinos teisės formai taip pat taikoma šalių pasirinkta teisė. Todėl klausimą, ar toks susitarimas galioja formos požiūriu, būtina spręsti ne pagal *lex fori*, o pagal šalių pasirinktą teisę⁴⁹.

Šalių susitarimas dėl teisės taikymo gali būti aiškiai išreikštas pačioje sutartyje, pavyzdžiui, rašytinėje sutartyje numačius atskirą jos sąlygą, reglamentuojančią sutarčiai taikytiną teisę. Problema kyla tuomet, kai šalys tiesiogiai neįvardina pasirinktos teisės ir jų intenciją reikia įrodinėti. Šalių susitarimas dėl taikytinos teisės gali būti numanomas iš konkrečių bylos aplinkybių (pvz., atsižvelgiant į pačios sutarties turinį, derybas dėl sutarties sudarymo, ankstesnius šalių sutartinius santykius, šalių elgesį sudarius sutartį ir pan.). Tačiau tokiais atvejais šalių ketinimas pasirinkti tam tikros valstybės teisę turi būti protingai apibrėžtas, pakankamai aiškus, t. y. turi būti tam tikri objektyvūs duomenys, iš kurių būtų galima daryti pagrįstą išvadą, kad šalys tikrai ketino pasirinkti taikyti atitinkamą teisę⁵⁰.

Būtina pažymėti, jog ne visi klausimai, susiję su šalių sutartimi, bus reguliuojami kokios nors vienos teisės sistemos. Teisingiau yra spręsti klausimą ne „kokia teisė yra taikytina sutarčiai“, o „kokia teisė yra taikytina konkrečiam sutarties klausimui“⁵¹.

⁴⁹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras I // Vilnius: Justitia, 2001. P. 128.

⁵⁰ Brown I. Conflict of Laws. London, 2001. P. 153.

⁵¹ Норт Ч. Международное частное право. Москва, 1982. P. 243.

Šalių autonomijos principas reiškia ir šalių teisę pakeisti savo ankstesnį susitarimą dėl taikytinos teisės. Šalys savo pasirinktą taikytiną teisę gali pakeisti bet kuriuo laiku, pavyzdžiui, keisdamos ankstesnę sutartį, pratęsdamos sudarytos sutarties galiojimą ar terminui, įvykus novacijai ir t.t. Tačiau toks pakeitimas negali daryti sutarties negaliojančios arba paveikti trečiųjų asmenų teisių (pvz., laiduotojo, garanto ir pan.). Be to, šalys, keisdamos taikytiną teisę, negali pasirinkti tokios teisės, kuri darytų sutartį negaliojančią nuo pat jos sudarymo. Tokiu atveju klausimą, sutartis galioja ar ne, būtina spręsti pagal anksčiau šalių pasirinktą teisę. Be kita ko šalys sutartyje gali nurodyti, jog tam tikram sutarties aspektui bus taikoma vienos valstybės, o kitam – kitos valstybės teisės sistema⁵².

Pažymėtina, jog bet kuri teisė ar laisvė turi ribas. Jas taip pat turi šalių autonomija. Šios ribos nustatytos CK 1.37 straipsnio trečiojoje dalyje. Pagal šią normą, bus taikomos valstybės, su kuria sutartis yra susijusi, imperatyvios teisės normos, nors šalys yra pasirinkusios kitos valstybės teisę. Pavyzdžiui, dvi Lietuvos įmonės sudarė sutartį ir pasirinko jai taikyti Anglijos teisę. Šiuo atveju, kadangi abi sutarties šalys yra Lietuvos juridiniai asmenys, imperatyvios Lietuvos teisės normos bus taikomos neatsižvelgiant į šalių susitarimą, o Anglijos teisė bus taikoma tiek, kiek atitinkamų klausimų nereglamentuoja imperatyvios Lietuvos teisės normos. Žodžiai „kitos valstybės“, vartojami šioje normoje, reiškia valstybę, su kuria sutartis yra labiau susijusi, nei su valstybe, kurios teisę šalys pasirinko taikyti⁵³. Trečiosios valstybės imperatyvias teisės normas taip pat galima taikyti tada, kai, pavyzdžiui, sutartis vykdoma jos teritorijoje, o tos valstybės teisė draudžia tai daryti arba kai, *lex fori* požiūriu, būtų amoralu leisti sutarties šaliai arba šalims nepaisyti tokių imperatyvių trečiosios valstybės teisės normų.

Imperatyvios teisės normos yra tokios, kurių šalys savo susitarimu negali pakeisti ir kurių taikymo jos negali išvengti. Tokios normos nustatomos siekiant apsaugoti tiek viešąją tvarką, tiek silpnesnės šalies interesus. Todėl jų netaikyti reikėtų pažeisti viešąją tvarką. Reikia skirti imperatyvias teisės normas, kurių tikslas yra apsaugoti vidaus viešąją tvarką, ir imperatyvias normas, kurių tikslas - apsaugoti tarptautinę viešąją tvarką. Pirmuoju atveju imperatyvioms normoms būdingas tik vidinis, teritorinis taikymas, antruoju - tarptautinis, t. y. eksteritorialus, taikymas. Tarptautinės privatinės teisės požiūriu reikšmingos yra tik antrosios grupės normos.

⁵² Brown I. Conflict of Laws. London, 2001. P. 153.

⁵³ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras I // Vilnius: Justitia, 2001. P. 131.

CK 1.37 straipsnio pirmoji, antroji ir trečioji dalys yra bendrosios kolizinės normos, taikomos visoms sutartims. Tačiau šalių autonomijos principas vartojimo sutarties atveju pasižymi tam tikra specifika. Siekiant apsaugoti vartotojo, kaip sutarties silpnesnės šalies, interesus, CK nustatytos specialiosios kolizinės normos, numatančios šalių autonomijos specifiką vartojimo sutarčių atveju. Tokios specialiosios taisyklės yra nustatytos CK 1.39 straipsnyje. Šios normos atsiradimą lėmė ta aplinkybė, kad CK kolizinės normos, reglamentuojančios teisės, taikytinos sutartinėms prievolėms, klausimus, parengtos remiantis 1980 m. Romos konvencija dėl sutartinėms prievolėms taikytinos teisės, galiojančia Europos Sąjungos valstybėse narėse, kur taip pat įtvirtintos tam tikros specialiosios kolizinės taisyklės, taikomos vartojimo sutartims⁵⁴.

Jeigu šalys nepasirinko sutarčiai taikytinos teisės, tai sutartinei prievolei taikytina teisė nustatoma pagal CK 1.37 straipsnio ketvirtąją ir penktąją dalis. Šios normos numato kolizines taisykles, pagal kurias sutartinei prievolei taikytina teisė nustatoma tais atvejais, kai sutarties šalys jos nepasirinko. Tokiu atveju taikoma glaudžiausio ryšio doktrina, t. y. teisė tos valstybės, su kuria sutartis yra labiausiai susijusi.

Pavyzdžiui, civilinėje byloje dėl ginčui spręsti taikytinos teisės kasacinis teismas nurodė, kad sutartimi dėl prekių pagaminimo, iš kurios byloje kilo ginčas tarp ieškovo AB „Dainava“ ir atsakovo Vokietijos įmonės H.Hensel & Mortensen Mantel Kostume Kleider GmbH, šalys nepasirinko konkrečios valstybės taikytinos teisės, todėl; teismas *ex officio* taikyti užsienio teisę turi tik tuo atveju, jeigu tai numato Lietuvos tarptautinės sutartys arba įstatymai (CK 1.10 straipsnio 1 dalis). Nagrinėjamo ginčo atžvilgiu nėra numatyta nukreipimo į taikytiną užsienio valstybės teisę. Tokioje teisinėje situacijoje pagal CK 1.37 straipsnio 4 dalį teismas taiko valstybės, su kuria sutartinė prievolė yra labiausiai susijusi, teisę, atsižvelgdamas į prezumpciją, kad jeigu prievolė yra labiau susijusi su prievolės šalies verslo vietos valstybės teise, tokiai prievolei taikoma verslo vietos valstybės teisė. Šioje byloje nustatyta, kad sutartinės abišalės prievolės turėjo būti įvykdytos Lietuvoje, be to, atsižvelgiant vieną iš šalių – ieškovo – buveinės ir verslo interesų valstybę, darytina išvada, kad spręsdami ginčą iš rangos sutarties, pirmosios ir apeliacijos teismai pagrįstai taikė Lietuvos rangos sutartį reglamentuojančią teisę⁵⁵.

Glaudžiausio ryšio prezumpciją galima paneigti, t. y. šis principas netaikomas, jeigu prezumpcija paneigiama arba negalima nustatyti būdingo tai sutarčiai įvykdymo. Pavyzdžiui, preziumuojama, kad pirkimo-pardavimo sutarties atveju būdingo šiai sutarčiai

⁵⁴ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras I // Vilnius: Justitia, 2001. P. 129.

⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinė byla Nr. 3K-7-560/2004.

įvykdymo vieta yra prekių perdavimo ar išsiuntimo vieta. Kai prezumpcijos nėra, glaudžiausio ryšio doktrina turi būti taikoma atsižvelgiant į daugelį aplinkybių: būtinumą ginti šalių įgytas teises ir teisėtus lūkesčius; teismo vietos valstybės interesus; valstybės, kurios teisė gali būti taikoma, interesus; atitinkamos teisės šakos specifiką; galimo bylos baigties rezultato aiškumą, nuspėjamumą ir teisingumą; taikytinos teisės turinio nustatymo sudėtingumą ar paprastumą.⁵⁶

Norma taip pat įtvirtina tris prezumpcijas, pagal kurias nustatoma, su kuria valstybe sutartis yra labiausiai susijusi. Pavyzdžiui, pagal CK 1.37 straipsnio ketvirtosios dalies 1 punkte įtvirtintą prezumpciją, pirkimo-pardavimo sutartis yra labiausiai susijusi su pardavėjo nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės teise, nes pirkimo-pardavimo sutarties esmę sudaro nuosavybės teisės į daiktą perdavimas. Taigi būtent pardavėjo pareiga perleisti nuosavybės teisę į daiktą ir yra būdingiausias šios sutarties elementas, kuris ir lemia, su kuria valstybe sutartis yra labiau susijusi. Tačiau šios prezumpcijos yra nuginčijamos, todėl gali būti įrodyta, kad konkrečioje byloje yra atvirkščiai - pirkimo-pardavimo sutartis yra labiau susijusi su pirkėjo nuolatinės gyvenamosios vietos valstybe (CK 1.37 str. 5 d.). Taip pat gali būti, kad dalis sutarties labiau susijusi su viena valstybe, dalis - su kita valstybe. Tokiu atveju, taikant išskaidymo principą, šalių teises ir pareigas galima nustatyti pagal abiejų valstybių teisę.

Įvairių valstybių teisėkūra ar teismų praktika yra išvysčiusi tam tikras taisykles, kaip nustatyti taikytiną teisę, ir tai priskiriama tarptautinės privatinės teisės sričiai⁵⁷. Teisėjas, ieškodamas teisinės sistemos, su kuria sutartis yra labiausiai susijusi, turėtų atkreipti dėmesį į daugybę faktorių: sutarties sudarymo vietą, sutarties įvykdymo vietą, šalių gyvenamąją ar verslo vietą, taip pat sutarties esmę ir objektą⁵⁸.

Sutarties pasirašymo vietos teisė (*lex loci contractus*) yra subsidiarinė norma ir taikoma tik tokiu atveju, kai šalys nepasirinko taikytinos teisės. Sutarties pasirašymo teisė, priešingai nei sutarties vykdymo teisė, gali būti atsitiktinė, nesusijusi su šalių interesais, jei sutarties pasirašymas buvo galutinė derybų stadija ir tas ryšys su sutarties pasirašymo vieta tampa dirbtinis. Būna atvejų, kai sutartis pasirašoma trečioje, visai su kontrahentais nesusijusioje valstybėje, kurios teisė neturi jokio ryšio su sutartimi. Todėl sutarties pasirašymo vieta nėra tinkamiausias kriterijus taikytinai teisei nustatyti⁵⁹.

⁵⁶ Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas. Vilnius: Justitia, 2001. P. 91.

⁵⁷ Harris A.J. Cases and Materials on International Law, London. 1998. P.68

⁵⁸ Brown I. Conflict of Laws. London, 2001. P. 156.

⁵⁹ Brown I. Conflict of Laws. London, 2001. P. 148.

2.2. Užsienio teisės turinio nustatymas

Sprendžiant bylą, turinčią užsienio elementą, ir nustačius, kad šalių santykiams, turi būti taikoma užsienio teisė, be visų kitų aplinkybių būtina nustatyti ir taikomos teisės turinį⁶⁰.

Pažymėtina, jog kaip ir taikant vidaus (nacionalinę) teisę, svarbu ne tik nustatyti taikytiną teisės normą, bet ir suvokti jos tikrąją prasmę. Būtų neprotinga tikėtis, kad teisėjas išmano taikytinos užsienio teisės normas taip pat, kaip išmano savo valstybės teisę⁶¹.

Nustatyti užsienio teisės turinį sudėtinga ir dėl kitos priežasties – neaišku, ar užsienio teisės turinio nustatymas yra teisės ar fakto klausimas. Nuo atsakymo į šį klausimą priklauso ir atsakymai į klausimą kas turi inicijuoti užsienio teisės taikymą (šalys ar teismas *ex officio*), kas turi nustatyti užsienio teisės turinį (bylos šalys ar teismas) bei turi daryti teismas, jeigu dėl tam tikrų priežasčių nepavyksta nustatyti taikytinos teisės turinio⁶². Be to, priklausomai nuo to, ar užsienio teisės turinio nustatymas yra teisės ar fakto klausimas, atitinkamai sprendžiamas ir kasacinio skundo pagrindų – jeigu užsienio teisė yra teisės klausimas, tai jos netinkamas aiškinimas ar taikymas gali būti vienas iš kasacinio skundo pagrindų. Tuo tarpu jeigu užsienio teisė yra fakto klausimas – kasacinio skundo negalima grįžti netinkamu užsienio teisės aiškinimu ir taikymu, nes fakto klausimas nėra kasacinio skundo nagrinėjimo dalykas (CPK 346 str.).

Kadangi šiais atvejais visi klausimai, susiję su užsienio teisės taikymu, yra laikomi teisės, o ne fakto klausimais, vadinasi, netinkamu užsienio teisės aiškinimu ir taikymu gali būti grindžiamas ir kasacinis skundas.

Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija rašytinio proceso teismo posėdyje kasacine tvarka išnagrinėjo civilinę bylą pagal atsakovo Vokietijos bankrutuojančios įmonės H.Hensel & Mortensen Mantel Kostume Kleider GmbH kasacinį skundą⁶³ dėl Kauno apygardos teismo sprendimo ir Lietuvos apeliacinio teismo nutarties peržiūrėjimo civilinėje byloje pagal ieškovo UAB „Dainava“ ieškinį. Vienas iš kasacinio skundo pagrindų buvo tai, kad remiantis CK 1.19 straipsnio 1 dalimi, užsienio juridinių asmenų civilinis teisnumas yra nustatomas pagal valstybės, kurioje šie

⁶⁰ Норт Ч. Международное частное право. Москва, 1982. P. 150.

⁶¹ Brown. I. Conflict of Laws. London, 2001. P. 9.

⁶² Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas. Vilnius: Justitia, 2001. P. 91.

⁶³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinė byla Nr. 3K-7-560/2004.

asmenys įsteigti, teisę. Nagrinėję bylą teismai turėjo išspręsti atsakovo civilinės atsakomybės ir atsakovo, kaip juridinio asmens, atstovavimo ypatumus, susijusius su atsakovo – bankrutuojančios įmonės – statusu. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išplėstinė teisėjų kolegija, įvertindama kasaciniame skunde išdėstytus argumentus dėl bankrutuojančios įmonės statuso, nustatė, kad užsienio valstybės bankrutuojančios įmonės ir bankroto administratoriaus statusą lemia užsienio valstybės, kurioje tokia įmonė yra įsteigta ir kurioje vykdomos bankroto procedūros, teisė, kaip tai numatyta CK 1.19 straipsnio 1 dalyje. Tačiau kasaciniame skunde yra klaidingai nurodoma, kad iškėlus bankroto bylą įmonė, kaip juridinis asmuo, nepasibaigia, tai reiškia, kad įmonės teisnumas išlieka.

2.2.1. Užsienio teisės taikymas teismo iniciatyva (*ex officio*)

Remiantis CK 1.12 straipsniu, Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių ar įstatymų numatytais atvejais užsienio teisę taiko, aiškina bei jos turinį nustato teismas *ex officio* (savo iniciatyva). Vadinasi, jeigu užsienio teisę teismas taiko savo iniciatyva, t.y. užsienio teisės taikymą numato Lietuvos tarptautinė privatinė teisė arba galiojanti Lietuvos Respublikos tarptautinė sutartis, tai užsienio teisės turinio nustatymas yra teisės klausimas, o pagal principą „teisėjai išmano įstatymus“, užsienio teisės tyrinį turi nustatyti teismas taip pat *ex officio*. Šiuo atveju teismas turi veikti taip pat, kaip veiktų taikydamas savo valstybės vidaus teisę, t.y. turi išsiaiškinti, kokie užsienio valstybės įstatymai reguliuoja ginčo santykį, gauti oficialų šių įstatymų tekstą, nustatyti, ar tie įstatymai galioja ir nėra pakeisti, išanalizuoti, kaip jie yra taikomi užsienio valstybės teismų praktikoje, kaip aiškinami teisės doktrinoje ir panašiai⁶⁴.

Pavyzdžiui, į Klaipėdos miesto apylinkės teismą kreipėsi Lietuvos Respublikos pilietis su ieškiniu, nurodydamas, kad nuo 1999 m. įmonei „Tricroft Internaytional LTD“ priklausančiame laive, plaukiojančiame su Belizo vėliava, kol laivas buvo remontuojamas Klaipėdos jūrų uoste pagal terminuotą darbo sutartį dirbo 2-uoju kapitono padėjėju. Ieškinio davėjas nurodė, jog 2002 m. įsakymu jis buvo atleistas iš darbo dėl etatų mažinimo, nors nebuvo įspėtas apie atleidimą ir etatų mažinimo nebuvo. Ieškovas prašo teismo pripažinti atleidimą iš darbo neteisėtu ir priteisti dvylikos vidutinių mėnesinių darbo užmokesčių dydžio kompensaciją bei neišmokėtą darbo užmokestį. Klaipėdos

⁶⁴ Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas. Vilnius: Justitia, 2001. P. 93.

miesto apylinkės teismas ieškinį tenkino iš dalies. Teismas nurodė, kad pagal Prekybinės laivybos įstatymo⁶⁵ 5 straipsnio 5 dalį laivo įgulos teisinę padėtį nustato valstybės, su kurios vėliava laivas plaukioja, teisės aktai. Laivo įgulos narių ir laivo valdytojo santykius nustato valstybės, su kurios vėliava laivas plaukioja, teisės aktai, jeigu sutartyje, reguliuojančioje šiuos santykius, nenustatyta kitaip. Teismas nurodė, kad darbo santykius tarp šalių reguliuoja Belizo teisės aktai bei sudaryta darbo sutartis. Pažymėta, kad darbo sutartis buvo sudaryta laivo remonto laikotarpiui, kadangi laivo remontas buvo baigtas, atsakovas turėjo teisę pagal darbo sutarties 2.1 punktą atleisti ieškovą iš darbo. Teismas padarė išvadą, kad atsakovas „Tricroft International LTD“ neatsiskaitė su ieškovu ir liko skolingas pinigų sumą, lygią nesumokėtam darbo užmokesčiui. Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija ieškovo apeliacinį skundą atmetė ir Klaipėdos miesto apylinkės teismo sprendimą paliko nepakeistą. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodė, jog tiek pirmosios instancijos, tiek apeliacinės instancijos teismai pagrįstai konstatavo, kad šiuo atveju darbo santykiams tarp ginčo šalių turi būti taikomi Belizo teisės aktai ir negali būti taikomi Lietuvos Respublikos įstatymai. Tačiau pirmosios instancijos teismas, konstatavęs, kad turi būti taikoma užsienio teisė, nors ir atmetė ieškovo prašymą taikyti Lietuvos Respublikos įstatymus, užsienio, t.y. Belizo, teisės irgi netaikė, o apeliacinės instancijos teismas tokį pirmosios instancijos teismo sprendimą paliko nepakeistą. Taigi, nustatčius, kad pagal Prekybinės laivybos įstatymo 5 straipsnio 5 dalį taikytina Belizo teisė, teismai privalėjo nustatyti Belizo teisės turinį *ex officio* (savo iniciatyva) ir ją taikyti, tačiau to nepadarė. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo kolegija konstatavo, kad teismai, nagrinėdami bylą, netinkamai taikė ir aiškino minėtas teisės normas, todėl priimti teismų sprendimai yra naikintini ir byla perduotina nagrinėti iš naujo pirmosios instancijos teismui. Kasacinis teismas akcentavo, jog nagrinėjant bylą iš naujo būtina nustatyti Belizo teisės turinį ir taikyti Belizo teisę, o nepavykus nustatyti Belizo teisės turinio taikyti Lietuvos Respublikos teisę⁶⁶.

Teismas ne tik taiko užsienio valstybių įstatymus, bet ir papročius, teisminę praktiką tokiu pačiu mastu, kaip ji pripažįstama teisės šaltiniu tose valstybėse⁶⁷.

⁶⁵ Valstybės žinios. 1996, Nr. 101-2300

⁶⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinė byla Nr. 3K-3-1093/2003.

⁶⁷ Богуславский М. Международное частное право, - Москва. 1998. P. 367.

2.2.2. Užsienio teisės taikymas šalių iniciatyva

Remiantis CK 1.12 straipsnio 2dalimi, jeigu užsienio teisės taikymą nustato šalių susitarimas, visus su taikomos užsienio teisės turiniu susijusius įrodymus, atsižvelgdama į tos teisės oficialų aiškinimą, jos taikymo praktiką ir doktriną atitinkamoje užsienio valstybėje, pateikia ginčo šalis, kuri remiasi užsienio teise. Ginčo šalies prašymu teismas gali padėti jai surinkti informaciją apie taikytiną užsienio teisę.

Pavyzdžiui, Lietuvos AB „Sphagnum“ ir Vokietijos firma „Mabre-Handels-Kontor“ GmbH sudarė sutartį, pagal kurią Vokietijos firma įsipareigojo Lietuvos įmonei surasti klientus jų produkcijai pakrauti, atstovauti jos interesus su užsienio firmomis, sudaryti sutartis su transporto kompanijomis, forminti mokėjimo dokumentus ir t.t. Pagal šią sutartį AB „Sphagnum“ liko skolinga Vokietijos firmai, todėl pastaroji kreipėsi į Šiaulių apygardos teismą su prašymu priteisti iš atsakovo skolą už pateiktą produkciją, transporto išlaidas pristatant prekes į vietą bei teismo išlaidas. Šiaulių apygardos teismas ieškinį patenkino bei nurodė atsakovui atlyginti pateiktos produkcijos ir transportavimo išlaidas. Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija Šiaulių apygardos teismo sprendimą panaikino, priėmė naują sprendimą priteisdamas iš ieškovo atsakovo AB „Sphagnum“ naudai žyminį mokestį už apeliacinį skundą. Ieškovas kasaciniu skundu prašė panaikinti šį teismo sprendimą, motyvuodamas tuo, kad teismas neteisingai įvertino įrodymus, nesuprato bylos faktinių aplinkybių bei taikė Lietuvos Respublikos, o ne Vokietijos įstatymus. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija konstatavo, jog ieškovas yra užsienio juridinis asmuo, todėl šiam ginčui galėtų būti taikomi Vokietijos Federacinės Respublikos įstatymai. Tačiau šiuo atveju visus įrodymus, susijusius su taikomų užsienio valstybės įstatymų normų turiniu, vadovaudamasi tų įstatymų oficialiu aiškinimu, jų taikymo praktika ir doktrina atitinkamoje užsienio valstybėje, pateikia ginčo šalys. Byloje ieškovas neįvykdė šios pareigos, todėl teismai nagrinėdami ginčą pagrįstai taikė Lietuvos Respublikos įstatymus.⁶⁸

CK numato, kad užsienio teisė, taikoma šalių iniciatyva, yra fakto, o ne teisės klausimas. Todėl užsienio teisės turinys, kaip ir kiekvienas fakto klausimas, byloje turi būti pagrįstas ir įrodytas šalies, kuri remiasi užsienio teise ir reikalauja ją taikyti, t.y. šalies

⁶⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinė byla Nr. 3K-410/1998.

turi teismui pateikti atitinkamų įstatymų tekstą, jų aiškinimo ir taikymo praktiką bei kitą medžiagą, susijusią su atitinkamos užsienio teisės turiniu⁶⁹.

Tačiau, atsižvelgiant į tai, kad užsienio teisės turinys yra specifinė aplinkybė ir pačioms šalims gali būti sunku gauti visą reikiamą informaciją, CK numatyta, kad teismas šalies prašymu gali padėti jai nustatyti taikytinos užsienio teisės turinį. Užsienio teisė yra specifinis faktas, todėl prireikus nustatyti užsienio teisės turinį, teismas turėtų būti aktyvesnis - teismas gali padėti bylos šalims surinkti informaciją apie taikytiną užsienio teisę ar padėti nustatyti taikytinos teisės turinį.

Savaime aišku, kad tokiais atvejais teismas turi tikrinti šalių pateiktą medžiagą apie užsienio teisę: aiškintis, ar šalys pateikė tikrai galiojantį užsienio valstybės įstatymo tekstą, prireikus, reikalauti iš šalies, kuri remiasi užsienio teise, pateikti papildomos medžiagos ir pan. Šalies arba šalių prašymu teismas taip pat gali skirti teisės ekspertizę, t.y. pavesti užsienio teisės žinovui atsakyti į klausimus, susijusius su užsienio teisės turinio ir tikrosios prasmės nustatymu. Tai bene vienintelė išimtis, kai teisės klausimais galima ekspertizė, nes užsienio teisės principas „teisėjai išmano įstatymus“ visa apimtimi negalioja, o užsienio teisės klausimai laikytini sritimi, kuriai reikalingos specialios žinios, kurių teisėjai gali neturėti dėl objektyvių priežasčių.

Siekdamas nustatyti užsienio teisę turinį teismas reikiamą informaciją gali rinkti pats tiesiogiai arba pasinaudoti teismo pavedimo institutu. Jeigu su valstybe, kurios teisė turi būti taikoma, Lietuva yra sudariusi dvišalę tarptautinę sutartį, informacijos apie susitariančios valstybės teisę teismas gali gauti tarptautinėje sutartyje nustatyta tvarka, nes sąvoka „teisinė pagalba“ apima ir informacijos apie susitariančiosios valstybės teisę teikimą.

1996 m. lapkričio 17 d. Lietuvai įsigaliojo 1968 m. Europos konvencija dėl informacijos apie užsienio teisę⁷⁰. Informacijos apie valstybės, esančios šios konvencijos dalyve, teisę teismas gali gauti šios konvencijos nustatyta tvarka siųsdamas pavedimą per Lietuvos Respublikos teisingumo ministeriją. Pažymėtina, kad pagal šią konvenciją, pateikti pavedimą suteikti informacijos apie užsienio teisę teismas gali tiek savo iniciatyva, tiek byloje dalyvaujančių asmenų prašymu.

Remiantis visuotinai pripažintu tarptautinės privatinės teisės principu, užsienio teisės turinį turi įrodyti ir pagrįsti šalis, kuri remiasi atitinkamos užsienio teisės normomis. Paprastai, jeigu šaliai byloje nepavyksta įrodyti faktų ar pagrįsti įrodymų, jos reikalavimai

⁶⁹ Brown. I. Conflict of Laws. London, 2001. P.9.

⁷⁰ Valstybės žinios. 1996, Nr. 16-414.

ar gynyba paprasčiausiai žlunga. Tačiau užsienio teisės turinio nustatymo atveju, jeigu teismui ar ginčo šaliai, kuri remiasi užsienio teise, nepavyksta įrodyti užsienio teisės turinio, paprasčiausiai taikoma teismo vietos valstybės teisė⁷¹.

Šią normą galima taikyti tik išimtiniais atvejais, kai iš tikrųjų objektyviai neįmanoma nustatyti taikytinos teisės turinio, pavyzdžiui, valstybėje, kurios teisę reikia taikyti, vyksta karas, įvyko valstybės perversmas, todėl apskritai nėra aišku, kokia teisė joje galioja, Lietuva su ta valstybe yra nutraukusi diplomatinius santykius ir panašiai⁷².

Išimtiniais atvejais, kai būtina imtis skubių laikinų asmens teisių ar jos turto apsaugos priemonių, kol bus nustatyta ginčui taikytina teisė ir jos turinys, teismas gali išspręsti neatidėliotinus klausimus taikydamas Lietuvos Respublikos teisę.

Kadangi nustatyti taikytiną teisę yra gana sudėtinga ir neretai tam reikia daugiau laiko ir detalesnės faktinių bylos aplinkybių analizės, pirminėse bylos stadijose (bylos iškėlimo ir pasirengimo nagrinėti bylą) nustatyti taikytiną teisę gali būti sudėtinga. Todėl CK 1.13 straipsnio 4 dalyje numatytas specialus atvejis, kai tam tikrus neatidėliotinus klausimus galima spręsti remiantis Lietuvos materialiąja teise, o vėliau ginčą spręsti taikant užsienio teisę. Šią normą galima taikyti tik kai būtina nedelsiant apsaugoti asmens teises ar jo turtą dar iki iškeliama civilinė byla ar tuojau pat, kai ji iškelta. Pavyzdžiui, esant ginčui dėl vaikų, laikinos vaikų apsaugos priemonės gali būti taikomos pagal Lietuvos CK, o vėliau ginčui taikytina teisė bus nustatoma pagal CK 1.32 straipsnį.

⁷¹ Brown. I. Conflict of Laws. London, 2001. P. 13.

⁷² Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras I // Vilnius: Justitia, 2001. P. 97.

2.3. Užsienio teisės taikymo apribojimai

Aplinkybė, jog teisinis santykis turi užsienio elementą, automatiškai nereiškia, kad bus taikoma užsienio teisė. Esant santykiui, turinčiam užsienio elementą ir aiškinantis, kurios valstybės teisę reikia taikyti, gali paaiškėti, kad dėl tam tikrų priežasčių užsienio teisės taikyti neįmanoma. Pavyzdžiui, vienas iš tokių atvejų numatytas CK 1.12 straipsnio trečiojoje dalyje - jeigu nei šalis, nei teismui nepavyksta nustatyti taikytinos teisės turinio, ginčas bus sprendžiamas taikant Lietuvos teisę⁷³.

Tačiau gali būti ir kitokių aplinkybių, dėl kurių negalima ginčo santykiui taikyti užsienio teisės. Pirmiausiai reikia pažymėti, kad bet kurios valstybės teisėje yra imperatyvių teisės normų, o šias būtina taikyti visais atvejais, ir be jokių išimčių. Taigi šias normas privalu taikyti net ir tada, kai ginčo santykiui turėtų būti taikoma užsienio teisė.

Be to, kiekviena valstybė turi tam tikras principines teisinio reglamentavimo nuostatas, kurios sudaro atitinkamos visuomenės gyvenimo pagrindą. Pavyzdžiui, daugumoje valstybių šeimos santykių teisinis reglamentavimas grindžiamas monogamijos principu. Valstybė negali atsisakyti taikyti tokių principinių nuostatų, nes priešingu atveju išnyktų jos funkcionavimo teisinis pagrindas ir ji prarastų savo identitetą⁷⁴.

Todėl visų valstybių tarptautinė privatinė teisė numato užsienio teisės taikymo ribojimus. Užsienio teisės taikymo ribojimas yra tam tikras „saugiklis“, leidžiantis apsaugoti visuomeninę santvarką nuo jai nepriimtinių ar net pavojingų užsienio teisės nuostatų.

Šiuolaikinėje tarptautinėje privatinėje teisėje išskiriami trys atvejai, kai užsienio teisės galima netaikyti. Pirma, užsienio teisės galima netaikyti motyvuojant tuo, kad jos taikymas prieštarautų teismo vietos valstybės teisės (*lex fori*) įtvirtinai viešajai tvarkai (CK 1.11 str. 1 d.). Pažymėtina, jog šiuo pagrindu galima remtis visais atvejais, kad ir kas numato taikyti užsienio teisę – šalių susitarimas, tarptautinės sutartis ar Lietuvos tarptautinė privatinė teisė.

Antra, teismas gali atsisakyti taikyti užsienio teisę, jeigu ginčo santykį reglamentuoja imperatyvios teismo vietos valstybės (*lex fori*) arba trečiosios valstybės, su kuria teisinis santykis yra susijęs, teisės normos (CK 1.11 str. 2 d.).

⁷³ Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas. Vilnius: Justitia, 2001. P. 124.

⁷⁴ Ten pat. P. 124.

Trečia, pagal kolizines normas nustatytos taikytinos užsienio valstybės teisės galima netaikyti, jeigu byla su ta valstybe nėra susijusi arba ji labiau susijusi su kita valstybe (CK 1.11 str. 3 d.).

2.3.1. Atsisakymas taikyti užsienio teisę remiantis viešosios tvarkos doktrina

Viešosios tvarkos doktrina yra vienas iš aptakiausių ir bene sunkiausiai taikomų tarptautinės privatinės teisės institutų, suteikiantis teismui plačią diskrecijos teisę. Apskritai ši doktrina reiškia, kad nacionalinės teisės normai, ginančiai viešąjį interesą, būtina teikti pirmumą, palyginti su užsienio teise. Taikytinos užsienio valstybės teisėje gali būti normų, kurios yra nepriimtinos bylą nagrinėjančio teismo vietos valstybės teisės požiūriu. Todėl nė viena valstybė negali atsisakyti viešosios tvarkos išlygos. Ji yra „gynybinė“ ir leidžia valstybei apsaugoti savo pagrindinius, gyvybiškai svarbius vidaus ir užsienio politikos interesus. Pavyzdžiui, viešosios tvarkos išlyga gali būti panaudojama kaip atsakomoji priemonė į kitos valstybės priešišką politiką ir šiuo pagrindu galima atsisakyti taikyti užsienio valstybės, kurios teisė ar teismai diskriminuoja Lietuvos piliečius, taiko jiems nepagrįstas ekonomines sankcijas ir panašiai, teisę. Kartu viešosios tvarkos institutu galima pasinaudoti ir kaip „puolamąja“ priemone, pavyzdžiui, karo atveju uždraudžiant savo valstybės fiziniams ir juridiniams asmenims palaikyti bet kokius ekonominius ryšius su priešo valstybe⁷⁵.

Sąvoka „viešoji tvarka“ yra vertinamasis kriterijus. Viešosios tvarkos doktrinos problema slypi tame, jog dėl neapibrėžto jos pobūdžio teismai gali pradėti ja remtis pernelyg dažnai ir nepamatuotai ir taip argumentuoti *lex fori* teisės pasirinkimą, paneigdami pagrindinę tarptautinės privatinės teisės funkciją⁷⁶.

Viešosios tvarkos turinį galima atskleisti tik analizuojant konkrečios bylos aplinkybes ir konkrečias teisės normas, t.y. konkrečią bylą. Todėl teismas gali taikyti viešosios tvarkos išlygą tik išanalizavęs:

- taikytiną užsienio teisę,
- faktines bylos aplinkybes,
- *lex fori*,

⁷⁵ Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas. Vilnius: Justitia, 2001. P. 128.

⁷⁶ Норт Ч. Международное частное право. Москва, 1982. P. 157.

- galimą užsienio teisės taikymo rezultata,
- galimą nacionalinės teisės taikymo rezultata bei jo palyginimą su užsienio teisės taikymo rezultatu (pvz., viešosios tvarkos pažeidimo objektyviai negali būti, jeigu užsienio teisės ir *lex fori* taikymas lemtų tą patį rezultata);
- užsienio teisės taikymo rezultata tarptautinės teisės požiūriu⁷⁷.

Tik šitaip išsamiai išanalizavęs, teismas gali daryti išvada, ar taikant užsienio teisę bus pažeista viešoji tvarka. Be to, taikant viešosios tvarkos išlyga, būtina atsižvelgti, ar taikant užsienio arba, atvirkščiai, - atsisakius taikyti užsienio teisę, nebus pažeistos žmogaus teisės. Užsienio teisės normų, pažeidžiančių žmogaus teises, įtvirtintų tiek *lex fori*, tiek tarptautinėje teisėje, negalima taikyti. Pavyzdžiui, taikytinos užsienio teisės normų, draudžiančių įteisinti nesantuokinį vaiką ar sudaryti skirtingų rasių ar tikėjimų santuokas, negalima taikyti remiantis CK 1.11 straipsnio 1 dalimi, nes tai pažeidžia lygiateisiškumo principą.⁷⁸

Pažymėtina, jog viešosios tvarkos išlygos taikymas įvairiose bylose nėra vienodai reikšmingas. Dažniausiai viešosios tvarkos išlyga taikoma šeimos bylose, retai – komercinėse bylose.

Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos piliečiai, kurių nuolatinė gyvenamoji vieta yra Lietuvoje, sudarė santuoką JAV, Nevados valstijoje, kur išduodant leidimą santuokai sudaryti, jaunoji išreiškė pageidavimą, kad, sudarius santuoką, jos pavardė būtų įrašyta kaip sutuoktinio pavardė su vyriška galūne. Grįžę į Lietuvą sutuoktiniai kreipėsi į Civilinės metrikacijos skyrių, prašydami įtraukti į apskaitą JAV sudarytą santuoką ir įrašyti pareiškėjos pavardę kaip ir jos vyro, t.y. su vyriška galūne. Civilinės metrikacijos skyrius atsisakė įtraukti į apskaitą šią santuoką, motyvuodamas tuo, kad pasirinkta sutuoktinio pavardės forma neatitinka valstybinės lietuvių kalbos taisyklių. Pirmosios instancijos teismas konstatavo, kad Civilinės metrikacijos skyrius pagrįstai atsisakė įtraukti į apskaitą užsienyje sudarytą santuoką. Teismas rėmėsi CK 1.27 straipsniu – sutuoktinių asmeniniams santykiams, taigi ir sutuoktinių pavardės pasirinkimui po santuokos sudarymo, taikoma jų nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės teisė. CK 3.31 straipsnyje įtvirtinta abiejų sutuoktinių teisė pasilikti iki santuokos turėtą savo pavardę, pasirinkti kito sutuoktinio pavardę kaip bendrą pavardę arba pasirinkti dvigubą pavardę, kai prie savo pavardės prijungiama sutuoktinio pavardė. Moterų pavardžių darybą po santuokos sudarymo, kai moteris pasirenka sutuoktinio pavardę kaip bendrą pavardę, reglamentuoja

⁷⁷ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras I // Vilnius: Justitia, 2001. P. 91.

⁷⁸ Ten pat.

2003 m. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimas⁷⁹, pagal kuri moterų pavardės pagal vyrų pavardę daromos su priesagomis *-ienė, -(i)uvienė*, o tais atvejais, kai norima turėti pavardę, kuri nenurodytų šeiminės padėties, pavardė iš vyriškos pavardės gali būti daroma su galūne *-ė*. Apeliacinės instancijos teismas šį teismo sprendimą panaikino ir įpareigojo Civilinės metrikacijos skyrių įtraukti santuoką į apskaitą, įrašant pareiškėjos pavardę vyriška galūne, konstatuodamas, jog byloje nėra duomenų, kad santuoka sudaryta pažeidžiant JAV įstatymus, taigi ji yra teisėta ir pripažintina Lietuvoje su visomis teisinėmis pasekmėmis. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, jog teisės į sutuoktinio pavardę įgyvendinimas pagal JAV ir Lietuvos įstatymus skiriasi. JAV civilinė teisė remiasi anglų kalbos taisyklėmis, taigi, kitaip nei Lietuvos Respublikos teisė, nepripažįsta vyriškosios ir moteriškosios lyties asmenų vardų ir pavardžių skirtumo. Lietuvos įstatymai reglamentuoja ne tik sutuoktinio teisę į kito sutuoktinio pavardę, bet ir pavardžių rašymą dokumentuose pagal lietuvių kalbos taisykles. 1999 m. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas nutarime⁸⁰ yra konstatavęs, kad konstitucinis valstybinės kalbos statuso įtvirtinimas reiškia, kad lietuvių kalba yra konstitucinė vertybė. Valstybinė kalba saugo tautos identitetą, integruoja pilietinę tautą, užtikrina tautos suvereniteto raišką, valstybės vientisumą ir nedalomumą bei normalų valstybės ir savivaldybių įstaigų funkcionavimą. Be to, valstybinės kalbos vartojimo ir apsaugos taisyklės bei civilinės būklės aktų registravimas yra priskirtini prie viešosios tvarkos valstybėje, todėl šių taisyklių vykdymas negali būti vertinamas kaip Lietuvos Respublikos Konstitucijos 22 straipsnio ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos⁸¹ 8 straipsnio nuostatose įtvirtinto asmens ir jo šeimos privataus gyvenimo neliečiamumo principo pažeidimas. Apeliacinės instancijos teismas turėjo taikyti CK 1.11 straipsnio nuostatą, kad užsienio teisės normos netaikomos, jeigu jų taikymas prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos bei kitų įstatymų įtvirtintai viešajai tvarkai ir kad tokiais atvejais taikomi Lietuvos Respublikos įstatymai⁸².

Teorijoje yra skiriamas, pirma, negatyvus viešosios tvarkos doktrinos poveikis, kuris reiškia atsisakymą taikyti užsienio teisę motyvuojant tuo, kad užsienio teisės taikymas sukeltų nepriimtinių padarinių, t. y. lemtų padarinius, visiškai nesuderinamus su esminiais teismo vietos valstybės ekonominio, socialinio, politinio funkcionavimo

⁷⁹ Valstybės žinios. 2003, Nr. 65-3009.

⁸⁰ 1999 m. spalio 21 d. Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 31 d. nutarimo „Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

⁸¹ Valstybės žinios. 1995, Nr.40-987.

⁸² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinė byla Nr. 3K-7-20/2006.

principais. Antra, skiriamas pozityvus šios doktrinos poveikis, kai taikytinos užsienio valstybės teisė analizuojama *lex fori* kontekste, neatsižvelgiant į galimus užsienio teisės taikymo padarinius, ir remdamasis šia analize teismas nusprendžia taikyti imperatyvias savo valstybės teisės normas. Šiuolaikinėje tarptautinėje privatinėje teisėje reikšmę turi tik negatyvus viešosios tvarkos doktrinos poveikis.

Negalima atsisakyti taikyti užsienio teisės remiantis viešosios tvarkos išlyga vien todėl, kad *lex fori* kiek palankesnė vienai iš šalių nei užsienio teisė. Tokiais atvejais išvada dėl prieštaravimo viešajai tvarkai būtina daryti atsižvelgiant į tokių normų prigimtį ir jų tikslus. Pavyzdžiui, teismas turi taikyti *lex fori* normas, skirtas silpnesnės šalies – vartotojo ar darbuotojo apsaugai, ir, remdamasis viešosios tvarkos išlyga, atsisakyti taikyti užsienio teisės normas, kurios nustato gerokai blogesnę silpnesnės šalies teisinę padėtį⁸³.

Šiuolaikinė tarptautinės privatinės teisės doktrina skiria vidaus ir tarptautinę viešąją tvarką. Tarptautinė viešoji tvarka reiškia, kad viešoji tvarka nebus pažeista, jeigu taikant užsienio teisę nekils padarinių nesuderinamų su tarptautine viešąja tvarka. Todėl užsienio teisės negalima vertinti abstrakčiai, atsižvelgiant tik į nacionalinę teisę, - būtina paisyti jos taikymo rezultato ir to rezultato santykio su tarptautine teise.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2006 m. kovo 7 d. nutartyje, priimtoje Kipre registruotos įmonės Duke Investment Limited v. Kaliningrado sritį ir Kaliningrado srities regioninį vystymo fondą byloje, Nr. 3K-7-179/2006; konstatavo, kad sąvoka „viešoji tvarka“ tarptautinio arbitražo doktrinoje ir praktikoje aiškinama kaip tarptautinė viešoji tvarka, apimanti fundamentalius sąžiningo proceso principus, taip pat imperatyviausias materialiosios teisės normas, įtvirtinančias pagrindinius ir visuotinai pripažintus teisės principus.

Minėta, kad aiškinti sąvoką „viešoji tvarka“ yra palikta teismams. Ši sąvoka apima pagrindinius principus, kuriais grindžiama valstybės teisinė sistema, valstybės ir visuomenės funkcionavimas.

Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija nutartyje⁸⁴ yra konstatavusi, jog prieštaravimas viešajai tvarkai gali pasireikšti ir teismo sprendimo, priimto pažeidžiant vieną pagrindinių teismo proceso principų – *audiator et altera pars* (išklauskime ir antrąją pusę) pripažinimu.

Remiantis viešosios tvarkos kriterijumi, galima atsisakyti taikyti užsienio teisę, jeigu:

⁸³ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras I // Vilnius: Justitia, 2001. P. 91.

⁸⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinė byla Nr. 3K-3-377/2003.

- a) užsienio teisės taikymas reikštų pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių pažeidimą (įteisintų asmens diskriminavimą lyties pagrindu, leistų prekybą žmonėmis ar laisvės suvaržymą ir pan.);
- b) užsienio teisės taikymas prieštarautų teisingumui, geriems papročiams, pagrindinėms visuomenėje nusistovėjusioms moralės nuostatoms (leistų prisiteisti iš tėvų kraitį, įteisintų prostituciją, uždraustų asmeniui kreiptis į teismą, gintų asmenį, sudariusį sutartį apgaule, vartojant prievartą prieš kitą sutarties šalį ir pan.);
- c) užsienio teisės taikymas pažeistų valstybės interesus ar pakenktų geros kaimynystės su užsienio valstybe santykiams (leistų šalims išvengti mokesčių mokėjimo užsienio valstybėje, pažeistų nustatytus importo ir eksporto draudimus, leistų finansuoti neteisėtą valdžios užgrobimą užsienio valstybėje ir pan.)⁸⁵.

Pavyzdžiui, Baltarusijos Respublikos pilietė, gyvenanti Baltarusijos Respublikoje, kreipėsi į Vilniaus miesto 3-iąją apylinkės teismą su prašymu priteisti jai iš Lietuvos Respublikos piliečio išlaikymą, nurodydama, kad ji yra atsakovo duktė. Atsakovas teismo sprendimu priteistą išlaikymą ieškovei mokėjo iki jos pilnameystės. 2004 m. lapkričio 16 d. ieškovė pradėjo studijuoti Baltarusijos Respublikos Minsko valstybiniame lingvistikos universiteto dieniniame skyriuje. Ji prašė priteisti jai išlaikymą iš atsakovo pagal Lietuvos Respublikos CK 3.194 straipsnio 3 dalį iki jai sukaks 24 metai. Baltarusijos Respublikos Santuokos ir šeimos kodeksas (toliau – SŠK) nenustatyta tėvų pareiga išlaikyti paramos reikalingus pilnamečius vaikus, besimokančius vidurinių, aukštųjų ar profesinių mokyklų dieniniuose skyriuose, jeigu šie nėra invalidai. Vilniaus miesto 3-iasis apylinkės teismas ieškinį atmetė, nurodydamas, kad tais atvejais, kai išlaikymo prievolėms taikytinos teisės klausimai reglamentuoti Lietuvos dvišalėje tarptautinėje sutartyje dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, komercinėse ir šeimos bylose, teismas turi taikyti dvišalėje tarptautinėje sutartyje nustatytas kolizines normas. Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos sutarties dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose⁸⁶ 30 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad teisinius santykius tarp tėvų ir vaikų, jeigu kurio nors iš tėvų ir vaikų gyvenamoji vieta yra kitos Susitariančiosios Šalies teritorijoje, reglamentuoja Susitariančiosios Šalies, kurios pilietis yra vaikas, įstatymai. Baltarusijos Respublikos SŠK nenustato tėvų pareigos teikti išlaikymą

⁸⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2000 m. gruodžio 21 d. nutarimu Nr.28 aprobuota Lietuvos Respublikos teismų praktika, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga / Teismų praktika. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis, 2001, Nr. 14.

⁸⁶ Valstybės žinios. 1994, Nr. 43-779.

pilnamečiams vaikams, ne vyresniems negu 24 metų, kurie mokosi aukštųjų mokyklų dieniniame skyriuje ir kuriems būtina parama. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija panaikino pirmosios instancijos teismo sprendimą ir priėmė naują sprendimą, kuriuo ieškinį tenkino iš dalies. Teisėjų kolegija nustatė, kad Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos tarptautinėje sutartyje dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose nėra išspręsta Susitariančiųjų Valstybių teisės normų kolizija, konstatavo, jog šioje byloje turi būti taikoma 1973 m. spalio 2 d. Hagos konvencija dėl išlaikymo pareigoms taikytinos teisės⁸⁷, kurioje nustatyta, kad jeigu asmuo, turintis teisę į išlaikymą, negali pagal Konvencijos 4 ir 5 straipsniuose nurodytą valstybių teisę gauti asmens, turinčio išlaikymo pareigą, išlaikymo, tai taikoma prašymą nagrinėjančios institucijos vidaus teisė, t.y. išlaikymas turi būti priteistas taikant Lietuvos teisę. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išaiškino, jog remiantis Konvencijos 19 straipsniu, ši Konvencija neturi pasekmių jokiame kitame tarptautiniame dokumentui, kurio Šalis yra arba bus Susitariančioji Valstybė ir kuriame yra šios Konvencijos reglamentuojamos srities nuostatų. Vadinas, turėtų būti taikomos Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos dvišalės sutarties nuostatos, nurodančios, kad kai kurio nors iš tėvų ir vaikų gyvenamoji vieta yra Susitariančiosios Šalies teritorijoje, jų teisinius santykius reglamentuoja Susitariančiosios Šalies, kurios pilietis yra vaikas, įstatymai. Pagal šias nuostatas turėtų būti taikoma Baltarusijos Respublikos SŠK normos, kurios nenustato tėvų pareigos teikti paramą pilnamečiam vaikam. Tačiau Lietuvos Aukščiausiasis teismas pažymėjo, jog Lietuvos Respublikos CK 1.11 straipsnyje, reglamentuojančiame užsienio teisės taikymo apribojimus, yra įtvirtinta nuostata, kad užsienio teisės normos netaikomos, jeigu jų taikymas prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos bei įstatymų įtvirtintai viešajai tvarkai; Lietuvos Respublikos ar kitos valstybės, su kuria ginčas labiausiai susijęs, imperatyvios teisės normos taikomos nepaisant to, kad šalys savo susitarimu yra pasirinkusios kitokią užsienio teisę. Pagal CK 1.11 straipsnio 3 dalį teismas gali netaikyti užsienio teisės, jeigu, atsižvelgiant į visas bylos aplinkybes, ta teisė aiškiai nėra susijusi su byla ar jos dalimi, o su ja labiau yra susijusi kitos valstybės teisė (ši taisyklė netaikoma, kai taikytina teisė pasirinkta sandorio šalių susitarimu). Remdamasi tokiomis nuostatomis, kasacinio teismo teisėjų kolegija konstatuoja, kad šis ginčas labiausiai susijęs su Lietuvos Respublikos teise. Pirma, ginčas teisėtai yra nagrinėjamas Lietuvos Respublikos teismuose. Antra, atsakovas yra Lietuvos

⁸⁷ Hagos konvencija 1973 m. spalio 12 d. ratifikuota 2001 03 23 įstatymu Nr.IX-229.

Respublikos pilietis, gyvenantis Lietuvoje. Trečia, Lietuvos Respublikos CK 3.194 straipsnis yra imperatyvi teisės norma. Pagal ją Lietuvos Respublikos piliečiai privalo vykdyti pareigą – teikti paramą iki 24 metų amžiaus paramos reikalingiems savo vaikams, kurie mokosi vidurinių, aukštųjų ar profesinių mokyklų dieniniuose skyriuose. Ketvirta, Lietuvos Respublikos piliečio pareigos, nustatytos įstatyme, nevykdymas pripažintinas prieštaraujančiu gerai moralei, teisingumo ir sąžiningumo principams.

Pažymėtina, kad viešosios tvarkos išlyga nereiškia užsienio valstybės teisės nepripažinimo. Tarptautinės viešosios teisės principai (pagarbos valstybių suverenitetui, nesikišimo į vidaus reikalus ir kt.) reikalauja pripažinti užsienio valstybių teisės sistemas tokias, kokios jos yra. Tačiau tie patys principai nustato, kad valstybės negalima versti taikyti kitos valstybės teisės normų, kurios jai yra visiškai nepriimtinos. Todėl viešosios tvarkos išlyga reiškia ne ką kita, kaip negalėjimą taikyti užsienio valstybės teisės, o ne jos nepripažinimą.

Taigi atsisakyti taikyti užsienio teisę galima tik išimtiniais ir tik įstatyme numatytais atvejais. Nepagrįstai atsisakyti taikyti užsienio teisę ir taikyti tik *lex fori* reikštų atsisakyti vykdyti teisingumą, taip pat prieštarautų žmogaus teisėms ir tarptautinės teisės principams⁸⁸.

2.3.2 Atsisakymas taikyti užsienio teisę remiantis imperatyviomis įstatymų normomis

Kiekvienos valstybės privatinėje teisėje skiriamos dispozityvios (*jus dispositivum*) ir imperatyvios (*jus imperativum*) teisės normos. Imperatyvios teisės normos paprastai nustatomos siekiant apginti viešąjį interesą. Todėl imperatyvios teisės normos prigimtis reikalauja į ją atsižvelgti visais atvejais. CK 1.11 straipsnio antroje dalyje numatyta, kad Lietuvos Respublikos ar kitos valstybės, su kuria ginčas labiausiai susijęs, imperatyvios teisės normos taikomos, nors šalys savo susitarimu yra pasirinkusios taikyti kitos valstybės teisę. Taigi, pagal CK 1.11 straipsnio antrąją dalį, imperatyvios teisės normos gali būti:

- *lex fori*, t.y. Lietuvos teisės;
- taikytinos užsienio valstybės teisės;
- trečiosios valstybės teisės.

⁸⁸ Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas. Vilnius: Justitia, 2001. P. 125.

Pagrindinis klausimas taikant išlygą dėl imperatyvių teisės normų taikymo yra susijęs su vienos ar kitos teisės normos įvertinimu - ji yra imperatyvi ar ne. CK 1.11 straipsnio antrojoje dalyje įsakmiai nurodyta, kad šis klausimas neturi būti sprendžiamas formaliai: teismas, iki priimdamas sprendimą taikyti ne užsienio teisę, o savo ar trečiosios valstybės imperatyvias teisės normas, privalo atsižvelgti į tų normų prigimtį, tikslus ir jų taikymo ar netaikymo padarinius⁸⁹,

Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegija rašytinio proceso tvarka teismo posėdyje išnaginėjo civilinę bylą pagal ieškovo UAB „Senukų prekybos centras“ ieškinį atsakovui UAB „EM Trans“ dėl skolos priteisimo. Ieškovas nurodė, kad su atsakovu sudarė vežimo sutartį, pagal kurią vežėjas įsipareigojo paimti visus krovinių lydinčius dokumentus, patikrinti jų teisingumą ir pažymėti kertant tarpvalstybines sienas. Atvežus krovinį paaiškėjo, kad prekių kilmės sertifikatas nepažymėtas, todėl ieškovui reikėjo sumokėti muitą ir pridėtinės vertės mokestį, nors tinkamai pažymėjus prekių kilmės sertifikatą, ieškovo prekėms būtų pritaikytas 0 proc. dydžio maito tarifas. Vadovaudamasis išdėstytais motyvais, ieškovas prašė teismo priteisti iš atsakovo sumokėtus maito ir pridėtinės vertės mokesčius. Vilniaus miesto 2-asis apylinkės teismas ieškinį atmetė motyvuodamas tuo, kad pagal Ženevos 1956 m. Tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvencijos (toliau – CMR konvencijos) nuostatas ieškovas yra praleidęs vienerių metų senaties terminą ieškiniui dėl vežimų pareikšti. Vilniaus apygardos teismas, išnaginėjęs bylą apeliacine tvarka, ieškovo ieškinį patenkino, nurodydamas, kad šalių buvo sudaryta vežimo ir ekspedijavimo sutartis, apimanti ne tik pervežimą, bet ir muitinės formalumų atlikimą, todėl sprendė, kad ieškovo reikalavimui dėl nuostolių atlyginimo netaikomas CMR konvencijos nustatytas vienerių metų senaties terminas. Anot teismo, ieškovo patirti nuostoliai susiję su prekių kilmės sertifikato nepateikimu, todėl ieškovo reikalavimui taikytini nacionaliniai įstatymai, numatantys trejų metų senaties terminą, kurio ieškovas nepraleido. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegija nutartyje pažymėjo, kad iš sudarytos šalių sutarties turinio matyti, kad esminė atsakovo pareiga buvo pervežti krovinį. Taigi šalių buvo sudaryta vežimo sutartis dėl krovinių pervežimo, kuriai taikoma CMR konvencija. CMR konvencija aiškiai reglamentuoja krovinio vežėjo ir krovinio siuntėjo pareigas. Vadovaujantis konvencijos nuostatomis, aprūpinti vežėją reikiama dokumentais, informacija, reikalinga muitinės ir kitiems formalumams atlikti, yra pirmiausia siuntėjo, bet ne vežėjo, kaip numatyta šalių sudarytoje

⁸⁹ Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas. Vilnius: Justitia, 2001. P. 125.

sutartyje, pareiga ir būtent siuntėjas atsako už visus nuostolius, atsiradusius dėl dokumentų ar duomenų nebuvimo, išskyrus atvejus, kai dėl to kaltas pats vežėjas. Kasacinio teismo teigimu, šalių sudarytos vežimo sutarties nuostatos, numatančios vežėjo pareigą paimti iš krovinio siuntėjo visus krovinių lydinčius dokumentus, patikrinti jų teisingumą ir pažymėti kertant tarpvalstybines sienas bei vežėjo atsakomybę už galimus dėl minėtos pareigos nevykdymo atsiradusius nuostolius, prieštarauja CMR konvencijos nuostatomis, todėl yra niekinės ir negalioja. Teismas pažymėjo, jog CMR konvencijoje, skirtingai nuo kitų privatinės teisės norminių aktų, sutarties šalims palikta labai mažai laisvės, nes dauguma CMR konvencijos nuostatų yra imperatyvios. Imperatyvus teisės normų pobūdis reiškia, kad nors civilinių santykių dalyviai yra lygūs ir laisvi sukurti civilines teises ir pareigas sudarydami sandorius (sutartis), tačiau laisvės sudarinėti sandorius nėra absoliuti, sutartinė laisvė yra ribojama visų pirma imperatyviomis teisės normomis. CMR konvencijos imperatyvus pobūdis, nuosekliai taikomas užsienio teismų praktikoje, nustatytas konvencijos 41 straipsnio 1 punkte, nurodančiame, kad visi susitarimai, kuriais tiesiogiai ar netiesiogiai nukrypstama nuo šios konvencijos, laikomi negaliojančiais. Konvencijos nuostatos negali būti pakeistos ar apskritai eliminuotos, remiantis nacionaline teise ar šalių susitarimu. Taigi niekiniais pripažintini visi šalių susitarimai dėl didesnės vežėjo atsakomybės nei numatyta konvencijoje, taip pat įvairūs susitarimai, kuriais vežėjas prisiima papildomus įsipareigojimus, *inter alia* ir vežėjo pareiga paimti ir tikrinti iš siuntėjo gaunamų dokumentų tikrumą ir reikalavimų atlimimą. Dėl imperatyvaus CMR konvencijos nuostatų, reglamentuojančių vežimo sutarties šalių teises ir pareigas, pobūdžio bet kokie ankstesni susitarimai negalioja *ab initio*, todėl konstatuoti jų negaliojimą ir taikyti teisinius padarinius teismas privalo *ex officio*.

Pažymėtina, kad šie susitarimai nedaro negaliojančios visos sutarties, todėl teismas, nagrinėjantis bylą, vietoje susitarimo sąlygų, prieštaraujančių CMR konvencijai, turi taikyti CMR konvencijos nuostatas (CMR konvencijos 41 straipsnio 1 punktas)⁹⁰.

Teismas gali atsisakyti taikyti užsienio teisę, jeigu ją taikant šalys galėtų išvengti Lietuvos ar kitos valstybės, su kuria šalių santykiai yra glaudžiai susiję, imperatyvių teisės normų taikymo. Siekiant nustatyti, teisės norma imperatyvi ar ne, reikia atsižvelgti į jos ne tik lingvistinę išraišką, bet ir tikslus, prigimtį, taikymo ar netaikymo padarinius. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo 13 straipsnio trečiojoje dalyje reikalaujama, kad arbitražo skaičius visada būtų nelyginis. Lietuvoje prašoma pripažinti

⁹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinė byla Nr. 3K-3-3/2005.

arbitražo sprendimą, priimtą valstybėje, kurioje tokio reikalavimo nėra. Manytina, kad nesant kitų užsienio sprendimo nepripažinimo pagrindų, būtų netikslinga ir neprotinga atsisakyti pripažinti užsienio arbitražo sprendimą vien dėl to, kad arbitrų skaičius buvo nelyginis, t. y. kad neįvykdytas imperatyvios Lietuvos teisės normos reikalavimas⁹¹

Siekiant nustatyti, teisės norma yra imperatyvi ar ne, reikia atsižvelgti ne tik į jos lingvistinę išraišką, bet ir į tikslus, prigimtį, jos taikymo ar netaikymo padarinius⁹².

Su šiuo klausimu susijęs ir įstatymo apėjimo klausimas. Sandorio šalis ar sutarties šalys, norėdamos išvengti nepalankios teisės normos taikymo, gali pasirinkti sau palankesnę teisės sistemą arba atlikti kitus veiksmus, leidžiančius išvengti atitinkamos valstybės teisės taikymo, pavyzdžiui, pakeisti nuolatinę gyvenamąją vietą, atsisakyti pilietybės, nurodyti kitą, nei yra iš tikrųjų, sandorio sudarymo vietą ir panašiai. Jeigu tokie veiksmai iš tiesų buvo nesąžiningi, tai teisė negali ginti nesąžiningo asmens. Bendrasis teisės principas, reikalaujantis, kad civilinių teisinių santykių subjektai elgtųsi sąžiningai, ir atitinkamai teigiantis, jog nesąžiningo asmens interesai neginami, bei draudžiantis piktnaudžiauti teise, šiuo atveju leidžia nepaisyti tokių apgaulingų ir nesąžiningų šalių susitarimų ar vienašalių jų veiksmų (CK 1.2, 1.5, 1.37 str.). Kadangi CK įstatymo apėjimo klausimo specialiai nereguliuoja, teismas įstatymo apėjimą ir jo teisinius padarinius turėtų spręsti vadovaudamasis bendrąja viešosios tvarkos išlyga. Todėl nustatęs, kad teisinio santykio šalis ar šalys, siekdamos išvengti joms nepalankios teisės taikymo, elgėsi nesąžiningai, teismas, remdamasis CK 1.2 straipsnyje įtvirtintu neleistinumų piktnaudžiauti teise principu, 1.5 straipsnyje įtvirtintais teisingumo, protingumo ir sąžiningumo kriterijais ir vadovaudamasis 1.11 straipsniu, gali atsisakyti taikyti šalių pasirinktą užsienio teisę ir išspręsti bylą taikydamas imperatyvias Lietuvos teisės normas⁹³.

Galima atsižvelgti ir į trečiosios valstybės imperatyvias teisės normas, jeigu teisinis santykis yra su ja susijęs. Pavyzdžiui, Lietuvos pilietis iš Vokietijos piliečio nusipirko afrikietišką liaudies meno kūrinį, nelegaliai atgabentą iš Nigerijos. Pirkimo-pardavimo sutarčiai taikoma Vokietijos teisės. Tačiau, pagal Nigerijos teisę, tokių meno kūrinų eksportas iš šalies draudžiamas. Tokiu atveju reikės atsižvelgti ir į imperatyvias Nigerijos teisės normas. Toks klausimo sprendimas pateisinamas imperatyvių teisės normų prigimtimi ir tikslais bei tarptautinės teisės principais.

⁹¹ Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas. Vilnius: Justitia, 2001. P. 126.

⁹² Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras I // Vilnius: Justitia, 2001. P. 93.

⁹³ Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas. Vilnius: Justitia, 2001. P. 126.

Tačiau imperatyvias kitų valstybių teisės normas būtina taikyti atsižvelgiant į viešosios tvarkos išlygą. Imperatyvią užsienio valstybės teisės normą, kurios taikymas reikštų Lietuvos Respublikos viešosios tvarkos pažeidimą, teismas, remdamasis CK 1.11 straipsnio pirmojoje dalyje įtvirtinta viešosios tvarkos išlyga, turi atsisakyti taikyti. Pavyzdžiui, vyras ir moteris sudarė santuoką valstybėje, kurios teisė draudžia ištuoką. Jie abu yra tos valstybės piliečiai, tačiau gyvena valstybėje, kurioje ištuoka leidžiama, ir nori nutraukti santuoką. Šiuo atveju valstybės, kurios piliečiai yra sutuoktiniai, imperatyvių teisės normų, draudžiančių ištuoką, taikymas prieštarautų teismo vietos valstybės viešajai tvarkai, todėl teismas gali atsisakyti taikyti imperatyvias užsienio valstybės teisės normas. Taip pat galima netaikyti imperatyvių užsienio teisės normų, kurios nustato neprotingus santuokos nutraukimo ribojimus, ar, pažeisdamos vyro ir moters lygiateisiškumo principą, suteikia teisę nutraukti santuoką tik vyrui ar žmonai arba nustato kitokius žmogaus teisių ribojimus, prieštaraujančius tarptautinei teisei žmogaus teisių srityje.

Pažymėtina, kad atsisakymas taikyti užsienio teisę remiantis imperatyvių normų buvimu *lex fori* arba trečiosios valstybės teisėje yra numatytas ne tik nacionalinėje, bet ir tarptautinėje teisėje. Pavyzdžiui, 1980 m. Europos Sąjungos Romos konvencijos dėl teisės, taikytinos sutartinėms prievolėms⁹⁴, 7 straipsnyje nurodyta, kad *lex fori* arba kitos valstybės, su kuria situacija yra glaudžiai susijusi, imperatyvios teisės normos taikomos neatsižvelgiant į tai, kokia teisė taikytina pagal šią konvenciją.

2.3.3. Atsisakymas taikyti užsienio teisę remiantis bylos sąsąjumo išlyga

CK 1.11 straipsnio 3 dalis numato dar vieną atvejį, kai užsienio valstybės teisės, kurią nurodo tarptautinė sutartis ar Lietuvos tarptautinė privatinė teisė, galima netaikyti. Jeigu iš faktinių bylos aplinkybių matyti, kad byla aiškiai nėra susijusi su ta teise, reikia taikyti tos valstybės teisę, su kuria byla yra labiau susijusi, - tai gali būti tiek Lietuvos, tiek trečiosios valstybės teisė.

Pavyzdžiui, ieškovė kreipėsi su ieškiniu į Kauno miesto apylinkės teismą ir ieškinio pareiškime nurodė, kad jos vyras dirbo UAB „Eura“ vairuotoju. Jam vykdant darbines pareigas, Baltarusijos teritorijoje, kito UAB „Eura“ vairuotojo vairuojamas autobusas įsirežė į stovintį automobilį, priklausantį Minsko namų statybos įmonei. Minėto

⁹⁴ 1980 m. Romos konvencija dėl sutartinėms prievolėms taikytinos teisės. OJ C27/34, 1998 01 26.

susidūrimo metu ieškovės vyras, vykęs antruoju autobuso vairuotoju, žuvo. Ieškovė prašė teismo iš sutuoktinio darbdavio priteisti žalą atlyginimą žuvusiojo nepilnamečiams vaikams, kurie neteko maitintojo. Kauno miesto apylinkės teismas ieškinį atmetė, nurodydamas, jog pagal Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose sutarties 41 straipsnį prievolės atlyginti žalą numatomos pagal įstatymus Susitariančios Šalies, kurios teritorijoje įvyko veiksmas ar kitokia aplinkybė, tapusi pagrindu reikalauti atlyginti žalą, išskyrus prievoles, kylančias iš sutarčių ar kitų teisėtų veiksmų, ir šiose bylose priimti sprendimus kompetentingas teismas tos Susitariančios Šalies, kurios teritorijoje įvyko veiksmas ar kitokia aplinkybė, tapusi pagrindu reikalauti atlyginti žalą. Teismas konstatavo, jog ieškovės reikalavimai atlyginti žalą, atsiradusią dėl autoįvykio Baltarusijos Respublikos teritorijoje, yra neteisingi Lietuvos Respublikos teismams, todėl byla nutrauktina. Kauno apygardos teismas šį sprendimą paliko nepakeistą. Teismo kolegija nutartyje nurodė, kad pirmosios instancijos teismas pagrįstai rėmėsi tarptautinės sutarties nuostatomis ir teisingai išsprendė šalių ginčo teisingumo klausimą. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, išnagrinėjęs kasacinį skundą, konstatavo, jog ieškovė ir atsakovas yra Lietuvos Respublikos asmenys, todėl sprendžiant klausimą dėl UAB „Eura“ atsakomybei taikytinos teisės, Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos sutarties dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose 41 straipsnio 1 dalis netaikytina, nes byla yra labiau susijusi su Lietuva (CK 1.11 str. 3 d.). Vien ta aplinkybė, kad įvykis sukėlęs žalą, įvyko Baltarusijos teritorijoje, nėra pakankamas pagrindas ginčo santykiui taikyti Baltarusijos teisę, nes abi ginčo šalys yra Lietuvos asmenys. Teismas taip pat pažymėjo, jog tuo atveju, jeigu UAB „Eura“ civilinės atsakomybės klausimą spręstų Baltarusijos teismai, tektų spręsti jų priimto sprendimo pripažinimo Lietuvoje klausimą. Atsižvelgiant į bylos pobūdį ir jos socialinį reikšmingumą, toks minėtos dvišalės tarptautinės sutarties aiškinimas yra nepriimtinas, nes ieškovei bylinėjantis su atsakovu Baltarusijos teismuose, abi šalys patirtų žymiai didesnių bylinėjimosi išlaidų⁹⁵.

⁹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinė byla Nr. 3K-3-640/2003.

Išvados

Kilus ginčui iš tarptautinį (užsienio) elementą turinčio santykio, teismui pirmiausia tenka atsakyti į du klausimus. Pirma, ar ginčas nagrinėtinas Lietuvos teisme, t.y. turi būti išspręstas teismingumo klausimas. Antra, būtina atsakyti į klausimą, kurios valstybės materialinę teisę reikia taikyti nagrinėjant ir sprendžiant šalių ginčą, t.y. tenka spręsti teisės sistemų kolizijos problemą, nes pripažinus, kad byla teisinga Lietuvos Respublikos teismui, dar nereiškia, kad ji turi būti sprendžiama pagal Lietuvos Respublikos teisę. Todėl nuo to, kaip teismas šią problemą išspręs, gali priklausyti ir bylos baigtis.

Detaliau išnagrinėjus Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, kaip kasacinės instancijos, Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis dėl pirmosios bei apeliacinės instancijos teismų sprendimų, darytina išvada, jog Lietuvos teismai ne visuomet teisingai išaiškina ir taiko įstatymų normas, reglamentuojančias užsienio teisės taikymą. Pirmosios bei apeliacinės instancijos teismų praktikoje pasitaikė bylų, kuriose teisėjai sprendė ginčus nesivadovaudami tarptautinės privatinės teisės teorijoje įtvirtintų užsienio teisės taikymo aspektų:

- tarptautinių sutarčių normas taikė ir aiškino neatsižvelgdami į jų tarptautinį pobūdį ir būtinumą užtikrinti vienodą jų aiškinimą bei taikymą;
- taikė ne tos valstybės materialinės teisės normą, kurios reikėtų taikyti, t.y. neteisingai pritaikė kolizines normas;
- nenustatė taikytinos užsienio teisės turinio *ex officio*, nors pagal įstatymą privalėtų tai padaryti;
- taikė užsienio teisę, nors ginčo santykį reglamentavo imperatyvios teismo vietos valstybės (*lex fori*) arba trečiosios valstybės, su kuria teisinis santykis yra susijęs, teisės normos arba byla su ta valstybe nebuvo susijusi ar labiau susijusi su kita valstybe;
- neatsižvelgė į viešosios tvarkos išlygą kaip atsisakymo taikyti užsienio teisę pagrindą;
- taikė užsienio teisės normas, nors jos prieštaravo teismo vietos valstybės (*lex fori*) imperatyvioms įstatymų normoms;
- taikė užsienio valstybės teisės normas, nors jų taikymas pripažintinas prieštaraujančiu gerai moralei, teisingumo ir sąžiningumo principams.

Užsienio teisės taikymas Lietuvos teismuose: teorija ir praktika

Santrauka

Teisingo užsienio teisės taikymo teismų praktikoje aktualumą lemia tai, jog tarptautinės privatinės teisės dalykai Lietuvos teisės praktikoje ir doktrinoje yra palyginti naujas reiškinys, teismų praktika šioje srityje nėra gausi ir nusistovėjusi, teisėjams trūksta ne tik praktinės patirties, bet ir teorinių žinių.

Šio darbo tyrimo objektas yra užsienio teisės taikymo teismuose teoriniai ir praktiniai aspektai. Darbe pateikiamos užsienio teisės ir užsienio teisės taikymo sampratos, nagrinėjami užsienio teisės taikymo teisiniai pagrindai, užsienio teisės turinio nustatymo aspektai bei užsienio teisės taikymo apribojimai. Atliekama analizė remiasi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, kaip kasacinės instancijos, Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijų nutartimis, kuriose yra išanalizuoti pirmosios ir apeliacinės instancijos teismų sprendimai, vienaip ar kitaip susiję su užsienio teisės taikymu, išryškinant dažniausiai kylančius probleminius aspektus, nes kaip rodo atliktos analizės rezultatai, Lietuvos teismai ne visuomet teisingai išaiškina ir taiko įstatymų normas, reglamentuojančias užsienio teisės taikymą.

Darbe neapsiribojama tik teismų praktikoje pasireiškusiais užsienio teisės taikymo aspektais, tačiau siekiant nuoseklumo ir darant prielaidą, kad teismų praktika šioje srityje neišvengiamai bus gausesnė, aptariami ir tie klausimai, kurie galėtų kilti teismų praktikoje netolimoje ateityje arba be kurių išaiškinimo nustatytųjų problemų analizė nebūtų pakankamai aiški ir išsami.

Application of Foreign Law in the Courts of Lithuania: Theory and Practice

Summary

The relevance of the legitimate application of foreign law is determined by the fact that the matters of the international private law are comparatively new in the doctrine and practice of the Lithuanian law, the court practice in this field is not numerous and settled, and the judges face the lack of practice and theoretical knowledge.

In this work the object of the analysis is the theoretical and practical aspects of the application of foreign law in courts. The definitions of foreign law and the application of foreign law are presented, and the legal grounds of the application of foreign law, the aspects of the determination of the content of foreign law, and the limitations of the application of foreign law are analysed in this work. The analysis is based on the rulings, passed by the Civil Division of the Supreme Court of Lithuania, as a court of cassation, reviewing the decisions and rulings of the courts of the first and appeal instances, which are in one or another way related to the application of the foreign law, highlighting the frequently appearing problematic aspects, as the results of the analysis show that the Lithuanian courts do not always correctly explain and apply the legal norms, which regulate the application of foreign law.

The analysis is not limited to the aspects of the application of foreign law, found in the court practice. Reaching for consistency and making the assumption that the court practice in this field shall definitely become more numerous, there are also discussed the theoretic issues which the courts may face in the nearest future or without the clarifying of which the analysis of the determined problems shall not be sufficient or comprehensive enough.

Literatūra

Teisės norminiai aktai:

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios. 1964, Nr.19-138.
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios. 2000, Nr.74-2262.
4. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Valstybės žinios. 2002, Nr.36-1340.
5. Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose. Valstybės žinios. 1994, Nr. 43-779.
6. Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose. Valstybės žinios. 1994, Nr. 14-234.
7. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
8. Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas. Valstybės žinios. 1996, Nr. 39-961.
9. Lietuvos Respublikos prekybinės laivybos įstatymas. Valstybės žinios. 1996, Nr.101-2300.
10. Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymas. Valstybės žinios. 1999, Nr. 60-1948.
11. Niujorko konvencija dėl arbitražo sprendimų. Valstybės žinios. 1995, Nr. 10-208.
12. Tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvencija. Valstybės žinios. 1998, Nr.107-2932.
13. Turto gelbėjimo vandenyse konvencija. Valstybės žinios. 1999 07 14 Nr.61-1977.
14. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimas dėl moterų pavardžių sudarymo. Valstybės žinios. 2003, Nr. 65-3009.
15. Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės. Valstybės žinios. 2002, Nr.13-480.

16. 1968 m. Europos konvencija dėl informacijos apie užsienio teisę. Valstybės žinios. 1996, Nr. 16-414.
17. 1973 m. spalio 12 d. Hagos konvencija ratifikuota 2001 03 23 įstatymu Nr.IX-229.
18. 1980 m. Romos konvencija dėl sutartinėms prievolėms taikytinos teisės. OJ C27/34, 1998 01 26

Specialioji literatūra:

1. Баратьянц Н. Р. Международное частное право - современные проблемы. Москва, 1994.
2. Богуславский М. Международное частное право. Москва, 1998.
3. Brown I. Conflict of Laws. London, 2001.
4. Галенская Л. Н. Международное частное право. Ленинград, 1983.
5. Harris A.J. Cases and Materials on International Law. London, 1998.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2000 m. gruodžio 21 d. nutarimu Nr.28 aprobuota Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga. Teismų praktika. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis, 2001, Nr. 14.
7. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras I // Vilnius: Justitia, 2001.
8. Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Vilnius: Justitia, 1996.
9. Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas. Vilnius: Justitia, 2001.
10. Норт Ч. Международное частное право. Москва, 1982.
11. Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Vilnius: Eugrimas, 2006.

Praktinė medžiaga:

1. 1999 m. spalio 21 d. Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 31 d. nutarimo „Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.
2. 2006 m. kovo 14 d. Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymo, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimo Nr. 1608 „Dėl Statybų privačioje žemėje reglamento patvirtinimo“

patvirtinto Statybų privačioje žemėje reglamento nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymo, Lietuvos Respublikos žemės reformos įstatymo nuostatų“.

3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinė byla Nr. 3K-3-640/2003.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinė byla Nr. 3K-3-3/2005.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinė byla Nr. 3K-3-377/2003.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinė byla Nr. 3K-7-20/2006.
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinė byla Nr. 3K-410/1998.
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinė byla Nr. 3K-3-1093/2003.
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinė byla Nr. 3K-7-560/2004.
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinė byla Nr. 3K-7-560/2004.
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinė byla Nr. 3K-3-477/2003.
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinė byla Nr. 3K-3-318/2000.
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinė byla Nr. 3K-3-113/2004.
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinė byla Nr. 3K-3-1103/2003.
15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinė byla Nr. 3K-3- 427/99.
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinė byla Nr. 3K-3-703/99.
17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2000 m. gruodžio 21 d. nutarimu Nr.28 aprobuota Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga / Teismų praktika. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis, 2001, Nr. 14.
18. Lietuvos teismų praktikos, taikant Ženevos 1956 m. Tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvencijos (CMR) normas, apžvalga, aprobuota Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2001 m. birželio 15 d. nutarimu Nr. 31.

Laura Šiupšinskienė